

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

پایش اقتصادی ایران

پایداری در شوک‌های سه‌گانه

با تمرکز ویژه بر آثار رفاهی تورم و شیوع بیماری کووید-۱۹ در ایران

ناشر:

بانک جهانی؛ گروه خاورمیانه و شمال آفریقا

تاریخ انتشار:

پاییز ۲۰۲۰ (ویرایش هفتم)

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

فروردین ۱۴۰۰

تاریخ انتشار این گزارش پاییز سال ۲۰۲۰ میلادی است. با توجه به اینکه برخی از اعداد و ارقام ارائه شده در گزارش قدیمی است، اما با عنایت به تحلیل‌های قابل تاملی که در این گزارش وجود دارد، مرکز پژوهش‌های اتاق ایران اقدام به ترجمه و انتشار آن کرده است.

شایان ذکر است که مطالب، تحلیل‌ها و پیش‌بینی‌هایی که در این گزارش ارائه شده است، الزاما دیدگاه اتاق ایران نیست و صرفا ترجمه گزارشی از بانک جهانی است.

© 2020 International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank
1818 H Street NW
Washington DC 20433
Telephone: 202-473-1000
Internet: www.worldbank.org

This work is a product of the staff of The World Bank with external contributions. The findings, interpretations, and conclusions expressed in this work do not necessarily reflect the views of The World Bank, its Board of Executive Directors, or the governments they represent.

The World Bank does not guarantee the accuracy, completeness, or currency of the data included in this work and does not assume responsibility for any errors, omissions, or discrepancies in the information, or liability with respect to the use of or failure to use the information, methods, processes, or conclusions set forth. The boundaries, colors, denominations, and other information shown on any map in this work do not imply any judgment on the part of The World Bank concerning the legal status of any territory or the endorsement or acceptance of such boundaries.

Nothing herein shall constitute or be construed or considered to be a limitation upon or waiver of the privileges and immunities of The World Bank, all of which are specifically reserved.

Rights and Permissions

The material in this work is subject to copyright. Because The World Bank encourages dissemination of its knowledge, this work may be reproduced, in whole or in part, for noncommercial purposes as long as full attribution to this work is given.

Any queries on rights and licenses, including subsidiary rights, should be addressed to World Bank Publications, The World Bank Group, 1818 H Street NW, Washington, DC 20433, USA; fax: 202-522-2625; e-mail: pubrights@worldbank.org.

Cover photos used with the permission of Shutterstock.com.

Publication design and layout by The Word Express, Inc.

فهرست مطالب

۴	Abbreviations and Acronyms
۵	خلاصه مدیریتی
۹	۱. تحولات اقتصادی و سیاسی اخیر
۹	مقدمه
۱۱	تولید و تقاضا
۱۶	بخش خارجی
۲۰	سیاست پولی و قیمت‌ها
۲۳	تأمین مالی بخش عمومی
۲۸	بازار نیروی کار و مشاغل
۳۱	۲. چشم‌انداز و مخاطرات
۳۱	چشم‌انداز
۳۲	مخاطرات و فرصت‌ها
۳۴	۳. تمرکز ویژه: آثار رفاهی تورم و شیوع کووید-۱۹ در ایران
۳۴	مقدمه
۳۵	روند جاری فقر و نابرابری در ایران
۳۶	اثر کووید-۱۹ و تورم بر فقر و رفاه خانوار
۴۴	منابع

Abbreviations and Acronyms

Bbl	Barrel of oil	MENA	Middle-East and North Africa
CAB	Current account balance	MoCLSW	(Iran's) Ministry of Cooperatives, Labor and Social Welfare
CBI	Central Bank of Iran	m-o-m	Month-on-month
COVID-19	Corona Virus Disease 2019 (Novel Coronavirus)	NDFI	National Development Fund of Iran
CPI	Consumer price inflation; Consumer price index (Special Focus chapter)	NIMA	Unified system of foreign exchange transactions (Persian acronym)
ER	Exchange rate	OPEC	Organization of petroleum exporting countries
EMDE	Emerging Market and Developing Economies	PBO	Plan and Budget Organization
FDI	Foreign direct investment	pp	Percentage point(s)
GDP	Gross domestic product	PPP	Purchasing Power Parity
Gol	Government of Iran	RHS	Right-hand-side
HCI	Huma Capital Index	SCI	Statistical Centre of Iran
HIES	Household Income and Expenditure Survey	SME	Small and medium-sized enterprise
IEM	Iran Economic Monitor	SOE	State-owned enterprise
IPO	Initial public offering	TEDPIX	Tehran Stock Exchange main index
IMF	International Monetary Fund	TSE	Tehran Stock Exchange
IMF DOTS	International Monetary Fund's Direction of Trade Statistics database	UMC	Upper middle-income countries
IRR	Iranian Rial	US(A)	United States of America
LHS	Left-hand-side	USD	United States Dollar
mbpd	Million barrels per day	WB WDI	World Bank World Development Indicators database
		y-o-y	Year-on-year

خلاصه مدیریتی

اقتصاد ایران به دلیل شوک ناشی از سه عامل تحریم‌ها، بحران در بازار نفت و کووید-۱۹ وارد سومین سال پیاپی رکود اقتصادی شده است. تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۱۳۹۸ به دلیل پایان یافتن معافیت‌های تحریم آمریکا بر صادرات نفت این کشور، به میزان ۶٫۸ درصد کاهش یافت. شیوع کووید-۱۹ و بحران متعاقب آن در بازار نفت نیز بر تولید ناخالص داخلی در سه ماهه آخر سال تأثیر گذاشت، چرا که تولید نفت ایران در این مدت به کمترین مقدار در سه دهه اخیر یعنی ۲ میلیون بشکه در روز رسید. در سال ۱۳۹۸، علیرغم اعمال تحریم‌های ایالات متحده بر دیگر صنایع کلیدی، تولید ناخالص داخلی بدون نفت، در اثر رشد بخش‌های کشاورزی و صنعت، به میزان ۱٫۱ درصد رشد یافت. در سمت تقاضا، انقباض تولید ناخالص داخلی در همه بخش‌ها گسترده بود و رشد تمامی بخش‌ها منفی بود. با کاهش محدودیت‌های اعمالی ناشی از کووید-۱۹ و همچنین پایدار شدن وضعیت بیماری در اوایل اردیبهشت، سرعت کاهش تولید ناخالص داخلی در فصل بهار سال ۱۳۹۹ (فروردین تا خرداد ۱۳۹۹) کمتر شد (۲٫۸ درصد). رشد ضعیف اخیر به رکود بلندمدت یک دهه گذشته اضافه شده است. در طول بازه زمانی ۱۳۹۸-۱۳۸۸، مقدار رشد تولید ناخالص داخلی به صورت میانگین سالانه ۰٫۱- درصد بوده و سرانه تولید ناخالص داخلی و درآمد ایران به زیر میانگین منطقه‌ای سقوط کرده است.

تورم بالا در اثر کاهش شدید ارزش پول ملی، موجب وارد آمدن فشار اقتصادی مضاعف بر خانوارهای کم‌درآمد شده است. در بازه زمانی فروردین تا آذر ۱۳۹۹، انتظارات تورمی و بلا تکلیفی اقتصادی و ژئوپلیتیکی منجر به افزایش شدید تقاضا برای دارایی‌های امن شد که در نتیجه آن، ارزش ریال در برابر دلار نسبت به مدت مشابه سال قبل ۴۳ درصد افت کرد. توانایی ایران برای مقابله با فشار کاهش ارزش پول ملی به دلیل محدودیت منابع و محدودیت دسترسی به درآمدهای صادراتی، کاهش یافت. کاهش ارزش پول ملی موجب افزایش هرچه بیشتر قیمت کالاهای وارداتی و همچنین کالاهای تولید داخلی به خصوص تولیدات داخلی قابل تجارت شد و در نتیجه فشار به مصرف‌کنندگان افزایش یافت. تورم قیمت مصرف‌کننده در بازه فروردین تا آذر ۱۳۹۹ نسبت به مدت مشابه سال قبل به ۳۰٫۶ درصد و در آذر ۱۳۹۹ به بالاترین مقدار در ۱۶ ماه گذشته (۴۶٫۴ درصد) رسید. مشابه سال ۱۳۹۸، بخش بزرگی از تورم ناشی از افزایش قیمت مواد غذایی و همچنین اجاره مسکن بوده است. در این بین فشار تورم به صورت نامتناسب توزیع شده و بیشتر بر دهک‌های درآمدی پایین وارد گشته است.

کاهش درآمدها منجر به این شده است که دولت ایران نیازهای مالی خود را از طریق انتشار گسترده اوراق قرضه و فروش دارایی‌ها در بازار بورس تأمین کند. درآمدهای نفتی ایران نصف شده و سهم آن در درآمدهای بودجه به کمترین مقدار خود در تاریخ بودجه‌ریزی ایران رسیده که در نتیجه آن برآورد می‌شود نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۸ بیش از دو برابر شده و به ۳٫۷ درصد رسیده است. با بروز بحران در بازار نفت در سال ۱۳۹۹ درآمدهای نفتی بیشتر کاهش یافت و در نتیجه آن در بازه فروردین تا تیر ۱۳۹۹ تنها بخشی از درآمدهای نفتی بودجه (۶ درصد) محقق شد. درآمدهای مالیاتی به دلیل جمع‌آوری بهتر مالیات‌ها و همچنین افزایش قیمت‌ها، افزایش یافت. به دلیل افزایش حقوق و دستمزد و مستمری بازنشستگی و همچنین کمک‌های معیشتی جدید

پرداختی به خانوارها برای مقابله با اثرات منفی تورم بالا و رکود، سرعت رشد هزینه در سال ۱۳۹۹ بیشتر شده است. محدودیت‌های شدید مالی منجر به این شده تا دولت به انتشار مقادیر زیادی از اوراق قرضه و فروش دارایی‌ها در بازار بورس و همچنین برداشت از صندوق ذخیره ارزی برای هزینه‌های اضطراری اقدام کند.

سال‌های متمادی رکود و تورم بالا معیشت خانوار را با تنگنا مواجه کرده است. در سال ۱۳۹۷ نرخ فقر در سطح کشور با توجه به خط فقر جهانی که معادل ۵,۵ دلار ایالات متحد بر حسب برابری قدرت خرید است، ۱۲,۳ درصد بود که ۱,۵ درصد بیشتر از سال قبل آن بود. نابرابری (برحسب ضریب جینی) برابر با ۳۵,۶ بود و مقدار آن پس از سال ۱۳۹۵ همواره افزایشی بوده است. افزایش هزینه‌های زندگی موجب کاهش اثر پول نقد توزیع شده و همچنین درآمدهای بخش کارگری شده است. اقدامات برای کاهش فقر مانند توزیع پول نقد موجب کاهش فشار فقر بر قشر ضعیف شده است، ولی در مقابل به دلیل نبود هدفمندی کافی موجب وارد آمدن فشار مضاعف به تراز مالی دولت شده است.

با موج جدید موارد ابتلا به کووید-۱۹، محدودیت‌های شدیدتر در پاییز ۱۳۹۹ اعمال شده و اقدامات کنترلی اجتماعی جدید اعلام شد. پس از اعلام گذر ایران از ۱ میلیون مورد کووید-۱۹ مثبت تأیید شده و همچنین گذر موارد مرگ و میر ناشی از این بیماری از عدد ۴۹ هزار در آذر ۱۳۹۹، اتخاذ اقدامات کنترلی شدیدتری اعلام شد. شوک اقتصادی ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹ موجب فقیر شدن خانوارهای بیشتری شد. در مقابل، مسئولین توزیع بسته جدید کمک‌های معیشتی و وام را برای دهک‌های با درآمد کمتر و خانواده‌های بدون منبع درآمد دائمی اعلام نمودند.

چشم‌انداز اقتصادی ایران به خصوص با مهار نشدن کووید-۱۹ و ادامه تحریم‌های ایالات متحده به شدت نامشخص است. پیش‌بینی می‌شود که به دلیل رشد منفی هر دو بخش نفت و غیرنفتی، تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۱۳۹۹، به میزان ۳,۷ درصد کاهش یابد. به دلیل مدت زمان کوتاه‌تر اقدامات مهار داخلی اتخاذ شده، رشد منفی پیش‌بینی شده در مقایسه با دیگر کشورها در حد ملایم باقی می‌ماند و کشورهای همسایه به سمت استراتژی‌های کاهش بیماری با تمرکز بر رشد حرکت می‌کنند. این پیش‌بینی همچنین ناشی از این حقیقت است که اقتصاد در حال حاضر به میزان قابل توجهی پایین‌تر از ظرفیت آن پیش از همه‌گیری کرونا کار می‌کند. پیش‌بینی می‌شود که مقدار تولید نفت در سطح سه ماهه اول سال به میزان ۲ میلیون بشکه در روز باقی بماند. پیش‌بینی می‌شود که با شدیدتر شدن محدودیت‌های ناشی از موج جدید کرونا در فصل‌های سرد سال، رشد منفی اقتصادی در نیمه دوم سال ۱۳۹۹ بیشتر شود. در صورت عدم توزیع گسترده واکسن در کشور تا انتهای سال ۲۰۲۱ میلادی (آذر ۱۴۰۰)، پیش‌بینی می‌شود که بهبود اقتصادی در سال ۱۴۰۰ ضعیف بوده و بار آن در درجه اول بر دوش بخش غیرنفتی باشد.

انتظار می‌رود که به دلیل افزایش هزینه‌ها و رشد کمتر درآمدها، فشار اقتصادی افزایش یابد. پیش‌بینی می‌شود که درآمدهای دولت در سال ۱۳۹۹ در مقدار کمینه خود قرار بگیرد، چرا که فعالیت‌های اقتصادی قبل از بهبود شرایط در سال‌های آتی، حالت انقباضی به خود گرفته‌اند و از طرف دیگر سرعت بهبود اقتصادی متوسط بوده و بازگشت درآمدهای نفتی تدریجی و با سرعتی پایین است. همچنین پیش‌بینی می‌شود که هزینه‌های مراقبت‌های بهداشتی مربوط به کووید-۱۹ و کمک‌های معیشتی اجتماعی منجر به افزایش سرعت رشد هزینه‌های دولت شود. بیشترین بخش

این هزینه‌ها مربوط به یارانه‌ها و پرداختی‌ها به کارگران بیکار شده است که در سال ۱۳۹۹ و پس از آن ادامه خواهد یافت. پیش‌بینی می‌شود انتشار گسترده اوراق قرضه در سال ۱۳۹۹ ادامه یابد و انتظار می‌رود که پرداخت سود بیشتر به کسری هر چه بیشتر بودجه در میان مدت بیانجامد و نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی به مقدار اندکی افزایش یابد.

فصل ویژه این گزارش آمار جدیدی در مورد فقر و ارزیابی اثرات همه‌گیری کووید-۱۹ بر سطح رفاه و فقر در ایران ارائه نموده است. یک تحلیل شبیه‌سازی خرد بر مبنای سناریوهای شوک که در بخش تمرکز ویژه آورده شده است، نشان می‌دهد که در اثر کاهش هم‌زمان درآمد خانوار و تورم بالا در طول دوره همه‌گیری، فقر می‌تواند به میزان قابل توجهی تا ۲۱ درصد افزایش یابد. ایرانیانی که در نیمه پایین سطح رفاه قرار دارند، و غالباً در بخش خدمات و بخش‌های اقتصادی پرتماس کار می‌کنند و آن‌هایی که در مناطق روستایی زندگی می‌کنند به میزان نامتناسبی تأثیر می‌پذیرند.

ریسک‌هایی که چشم‌انداز اقتصادی ایران را تهدید می‌کنند، مربوط به گسترش بیماری کووید-۱۹ و همچنین تغییرات ژئوپلیتیکی هستند. در صورتی که موج جدید کووید-۱۹ به اتخاذ تصمیمات تعطیلی سختگیرانه بیانجامد و یا واکنش قابل اعتمادی در سال ۱۴۰۰ توزیع نشود، چشم‌انداز اقتصادی ایران در معرض ریسک قابل توجهی خواهد بود. تکیه هرچه بیشتر حکومت بر انتشار اوراق قرضه و فروش دارایی‌ها در بازار سهام خطر تسری مشکلات اقتصادی را افزایش داده و می‌تواند موجب وارد شدن فشار هرچه بیشتر به بخش بانکی شود که در حال حاضر با مشکل کمبود سرمایه روبرو است. اگر محدودیت‌های تجاری بیشتری اعمال شود و تقاضای چین و دیگر شرکای صادراتی اصلی در میان مدت به سطح قبلی برنگردد، تعادل اقتصادی خارجی می‌تواند بدتر هم بشود. بهبود بیشتر در بازار نفت نیز به عنوان یک فرصت و ریسک مطلوب برای اقتصاد ایران تلقی می‌شود. برداشته شدن تحریم‌های ایالات متحده می‌تواند اثرات مثبت قابل توجهی بر اقتصاد ایران، مشابه زمان تصویب برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) در سال ۱۳۹۴ داشته باشد. از آنجایی که اقتصاد در حال کار در سطحی پایین‌تر از میزان بالقوه خود است، بهبود اقتصادی در سال‌های پیش رو می‌تواند با قوت بیشتری روی دهد.

دامنه چالش‌های پیش روی اقتصاد ایران، فوریت اجرای اصلاحات اقتصادی عمیق‌تر همراه با استراتژی‌های هدفمندسازی یارانه‌ها و حمایت‌های اجتماعی را بیشتر می‌کند. رکود اقتصادی عمیقی که در سال‌های متمادی ادامه داشته، سطح رفاه در جامعه ایران را به شدت پایین آورده و فشار بی‌سابقه‌ای را بر قشرهای آسیب‌پذیر وارد کرده است که این مسئله فوریت اجرای اصلاحات را برجسته‌تر می‌کند. اقدامات حمایتی تا حدی این فشار را در سال‌های گذشته خنثی کرده است، ولی به دلیل نبود استراتژی‌های هدفمندسازی و محدودیت‌های مالی، ناکافی بوده است. پایگاه داده ایرانیان که به تازگی به صورت آزمایشی اجرایی شده است، می‌تواند ابزاری حیاتی در اجرای طرح‌های آینده و راهبردهای حمایت اجتماعی باشد. چنانچه تورم بالا و در نتیجه کاهش ارزش یارانه نقدی توزیع‌شده ادامه یابد، توزیع این یارانه‌ها به تنهایی برای حمایت از طبقه آسیب‌پذیر کافی نخواهد بود. پایداری این اقدامات و بهبود

کلی اقتصاد در نهایت به اجرای بسته‌ای از اقدامات اصلاحات عمیق‌تر اقتصادی برای رفع چالش‌های ساختاری اقتصاد وابسته خواهد بود.

۱. تحولات اقتصادی و سیاسی اخیر

مقدمه

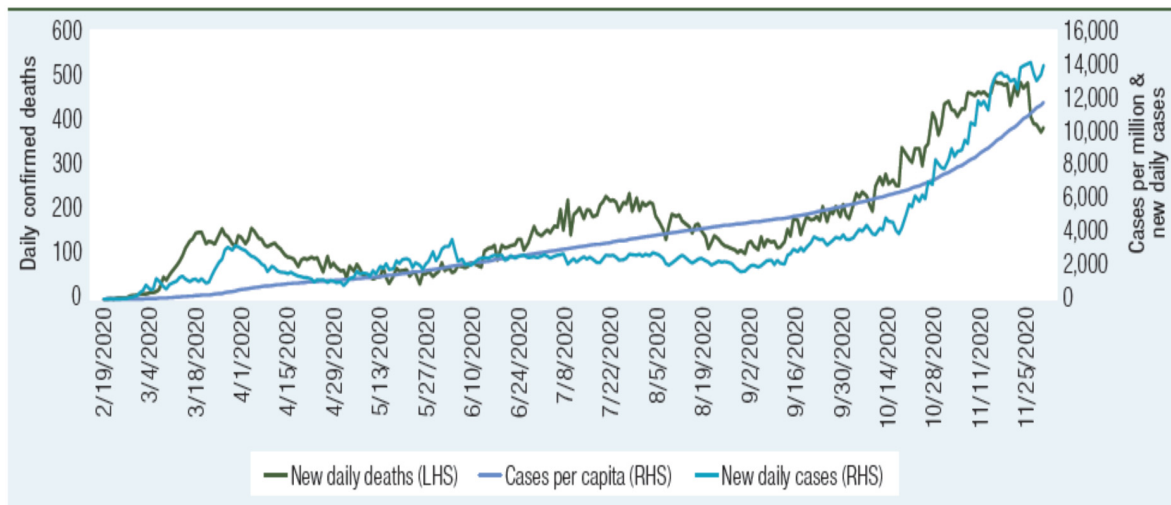
اقتصاد ایران در دهه گذشته دچار رکود شد که این مساله، میراث تحریم‌های اقتصادی و وابستگی زیاد به بخش نفت بود. اقتصاد ایران یک دهه تباه‌شده (۱۱-۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹-۲۰) را پشت سر گذاشت.^۱ تولید ناخالص داخلی با نرخ سالانه ۰٫۱- درصد رشد کرد و فرصت‌هایی کلیدی مانند رکورد بالای قیمت نفت از دست رفت. فعالیت اقتصادی در این دوره بی‌ثبات بود، زیرا اقتصاد مراحل مختلف تحریم‌های اقتصادی و چرخه قیمت نفت را تجربه کرد. این نوسانات اقتصادی بالا منجر به ایجاد فضایی نه چندان مطلوب برای سرمایه‌گذاری و افزایش انتظارات تورمی شده است. با این که بنیان‌های اقتصادی ایران برای یک کشور صادرکننده نفت نسبتاً متنوع است، رشد بخش غیرنفتی همچنان کند و تحت تأثیر تحولات بخش نفت و تحریم‌های اقتصادی بوده است. به حاشیه راندن بخش خصوصی نیز منجر به عدم ایجاد شغل کافی و تضعیف مشارکت اقتصادی، به ویژه برای جوانان و زنان شده است. بنیان‌های اقتصادی قوی کشور به لطف ثروت بالای سرمایه انسانی (جمعیت زیادی از جوانان تحصیل کرده؛ به کادر ۲ مراجعه کنید) و منابع طبیعی فراوان (به عنوان مثال، هیدروکربن، مواد معدنی و موقعیت جغرافیایی استراتژیک) پتانسیل زیادی برای رشد دارند.

ویروس همه‌گیر کرونا ۲۰۱۹ (کووید-۱۹) و تحریم‌های ایالات متحده از فوریه سال ۲۰۲۰ چالش‌های اقتصادی موجود را تشدید نمود. کاهش صادرات نفت باعث افزایش فشارها بر درآمد دولت و سخت شدن واکنش به بحران اقتصادی و بهداشتی فراگیر شد. حتی قبل از همه‌گیری، مخارج سنگین یارانه، حقوق کارکنان و حقوق بازنشستگی اجرای سیاست مالی ضدچرخه‌ای را محدود کرده بود. پیشرفت‌های اخیر در افزایش تلاش مالیاتی و انتشار اوراق بدهی به ترتیب به مهار کسری بودجه و تأمین نیازهای مالی کمک کرده است. با این حال، تکیه بیشتر به انتشار اوراق قرضه و فروش دارایی در بازار سهام باعث افزایش مواجهه این بازارها با عملیات تأمین مالی دولت شده است. بخش دولتی بزرگ نیز با به حاشیه راندن بخش خصوصی، منجر به عدم ایجاد شغل کافی و عدم فعال‌سازی اقتصادی جمعیت جوان کشور شد.

موج جدیدی از موارد ابتلا به کووید-۱۹ منجر به ازسرگیری اقدامات سخت‌گیرانه‌تر در پاییز سال ۲۰۲۰ و اعلام مجموعه جدیدی از کمک‌ها برای آسیب‌پذیرترین خانوارها شد. پس از تأیید اولین موارد ابتلا به کووید-۱۹ در فوریه سال ۲۰۲۰، شیوع گسترش یافته و تا ۲ دسامبر سال ۲۰۲۰ بیش از ۴۹۰۰۰ نفر جان خود را از دست داده و بیش از ۱ میلیون نفر به ویروس مبتلا شده‌اند (شکل ۱). ایران با داشتن بیش از یک چهارم مجموع موارد تأییدشده در خاورمیانه و شمال آفریقا، همچنان بیشترین موارد گزارش‌شده از ابتلا را در این منطقه دارد. اقدامات اتخاذ شده اولیه برای مقابله با ویروس، در اواسط ماه آوریل کاهش یافت و سخت‌گیری در مقایسه با بسیاری دیگر از کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا که حتی شیوع پایین‌تری داشتند، کمتر باقی ماند (شکل ۲).

^۱ سال تقویمی ایرانی از ۲۱ مارس سال تقویمی میلادی آغاز می‌شود و در ۲۰ مارس سال بعد پایان می‌یابد.

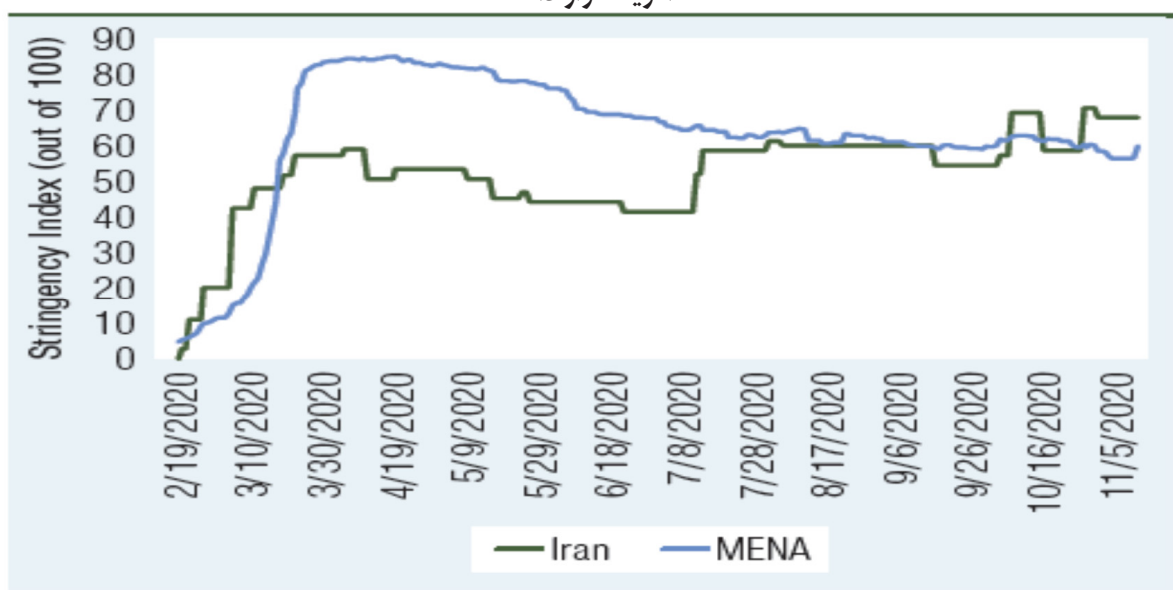
شکل ۱. از سپتامبر ۲۰۲۰ موارد تأییدشده ابتلا به کووید-۱۹ به سرعت افزایش یافت

منبع: موسسه نظام‌های علمی و مهندسی دانشگاه جان هاپکینز

افزایش موارد روزانه ابتلا در ماه نوامبر ۲۰۲۰ به بیش از دو برابر اوج قبلی یعنی در ماه ژوئیه ۲۰۲۰، منجر به وضع اقدامات سخت‌گیرانه‌تر از جمله منع رفت و آمد شبانه شد. همچنین دولت ایران پرداخت‌های نقدی بیشتر و وام‌های مصرفی کم‌بهره را برای دهک‌های پایین، به منظور کاهش تأثیر این محدودیت‌ها بر آسیب‌پذیرترین افراد این کشور اعلام کرد (برای مشاهده خلاصه اقدامات اقتصادی ترمیمی دولت ایران برای مقابله با کووید-۱۹ به کادر ۲ مراجعه کنید). همان‌طور که در مقاله اخیر کووید-۱۹ بانک جهانی آمده است، اقدامات بهداشتی برای نجات جان و معیشت افراد باید مرکز ثقل سیاست‌های مواجهه با این بیماری همه‌گیر در سراسر جهان باشد.^۱

شکل ۲. اتخاذ سیاست مواجهه با بیماری در اوایل شیوع، در سطحی پایین‌تر از میانگین منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا قرار داشت

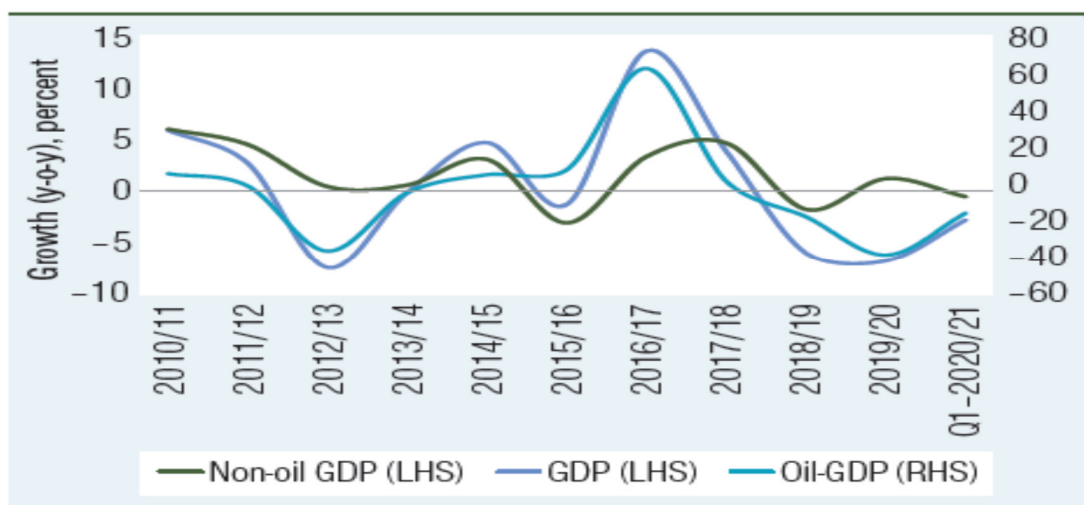
منبع: مسیر واکنش دولت به ویروس کرونا، محاسبات دانشگاه آکسفورد و بانک جهانی.

^۱ به مقاله راهکارهای مواجهه با بحران کووید-۱۹ بانک جهانی مراجعه کنید:

تولید و تقاضا

بیش از دو سال رکود اقتصادی، به دنبال برقراری مجدد تحریم‌های ایالات متحده، لطمه زیادی به اقتصاد ایران وارد کرد. پس از وضع مجدد تحریم‌های ایالات متحده بر بخش نفت که منجر به کاهش ۳۸,۷ درصدی ارزش افزوده بخش نفت شد، تولید ناخالص داخلی واقعی ایران در سال ۲۰۱۹-۲۰ به میزان ۶,۸ درصد کاهش یافت (شکل ۳).

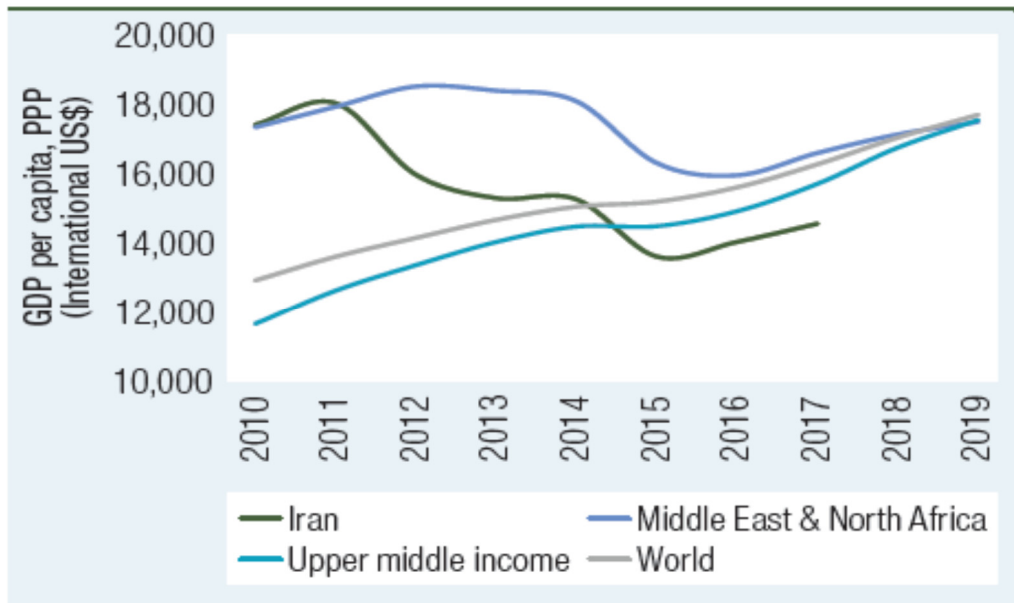
شکل ۳. تداوم کاهش تولید ناخالص داخلی، البته با سرعتی کمتر در فصل اول سال ۲۰۲۰-۲۱

منبع: بانک مرکزی ایران، محاسبات بانک جهانی

با وجود گسترش تحریم‌های ایالات متحده به سایر صنایع کلیدی، تولید ناخالص داخلی غیرنفتی در سال ۲۰۱۹-۲۰ با محوریت بخش‌های کشاورزی و صنعت به میزان ۱,۱ درصد رشد داشت. در صورت فقدان موانع معاملاتی تجاری و مالی که تولید و تجارت را محدود می‌کند، جهش بخش غیرنفتی می‌توانست بزرگ‌تر باشد. انقباض اقتصادی اخیر شکاف بین ایران و هم‌تایان درآمدی و منطقه‌ای این کشور را افزایش می‌دهد، روندی که از سال ۲۰۱۱ به میزان قابل توجهی رو به وخامت گذاشته است (شکل ۴).

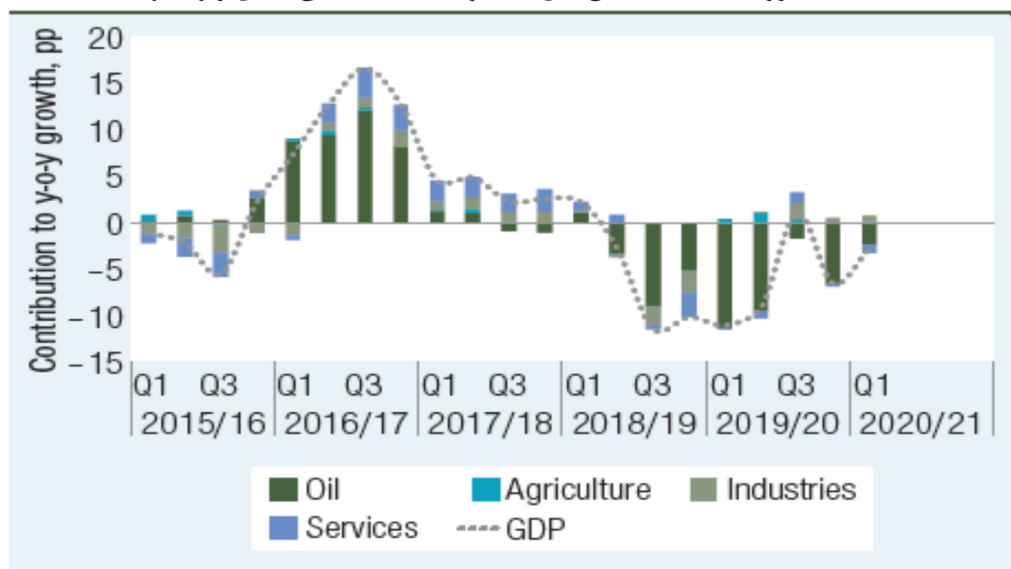
شکل ۴. تشدید واگرایی اقتصادی از هم‌پایه‌های منطقه‌ای و درآمدی

منبع: بانک جهانی

محدودیت‌های داخلی و بین‌المللی مربوط به کووید-۱۹ منجر به رکودی هرچند محدود در آوریل-ژوئن ۲۰۲۰ شد که تا حدودی نشان‌دهنده ضعف اقتصادی اولیه است. کاهش تولید ناخالص داخلی در سه ماهه اول سال ۲۰۲۰-۲۱ ادامه یافت، زیرا بسته شدن مرزها و اقدامات مربوط به مه‌ماه کووید-۱۹ در مارس و آوریل به کاهش تولید ناخالص داخلی به میزان ۲,۸ درصد نسبت به سال گذشته منجر شد (شکل ۵). تحریم‌های ایالات متحده که پیش از این صدمه زیادی به اقتصاد ایران زده است و پیوند اقتصادی محدود ایران با بقیه جهان به دلیل دهه‌ها تحریم، باعث اثرپذیری کمتر ایران از این شرایط شده است (در کادر ۱ به تأثیر کووید-۱۹ بر رشد ایران در میان سایر کشورهای جهان نگاه کنید). برخلاف رکودهای گذشته، بخش خدمات بسیار بیشتر تحت تأثیر این رکود قرار گرفته که این نشان از تأثیر بزرگی دارد که کووید-۱۹ بر بخش خدمات در سراسر جهان داشته است. هزینه‌های بالاتر مصرف دولت (۱,۲ درصد نسبت به سال قبل، بر حسب مقادیر واقعی) نیز به جبران بخشی از رکود بخش‌های دیگر در فصل اول ۲۰۲۰-۲۱ کمک کرد.

شکل ۵. کووید-۱۹ به بخش‌های نفت و خدمات، آسیبی جدی وارد کرد

منبع: بانک مرکزی ایران و محاسبات بانک جهانی

قابلیت رقابت‌پذیری قیمتی بخش‌های قابل تجارت تا حدودی تأثیر منفی رکود در فصل اول ۲۱-

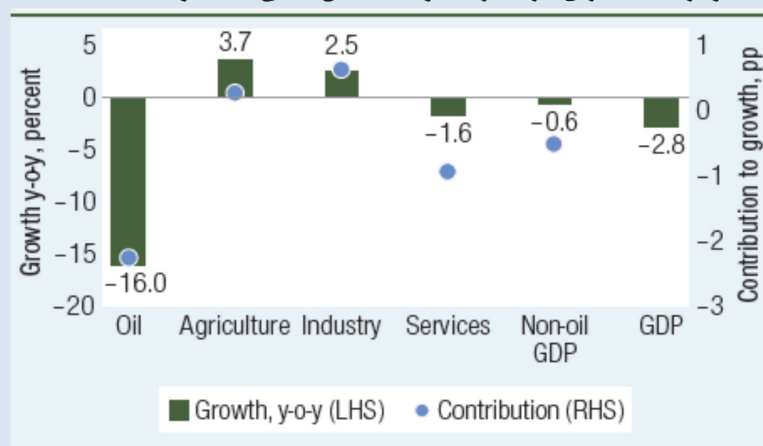
۲۰۲۰ را جبران می‌کند. شاخص کل تولیدات صنعتی در آوریل-ژوئن ۲۰۲۰ با وجود تعطیلی‌ها و محدودیت‌های تجاری ۱,۵ درصد (سالانه) رشد کرد. در حالی که نرخ رشد نسبت به سه ماهه قبل به طور قابل توجهی پایین‌تر بود (۱۰,۵ درصد سالانه در فصل چهارم ۲۰-۲۰۱۹). در بخش‌های غیرقابل تجارت مانند ساخت و ساز، افزایش قیمت‌ها با تضعیف قدرت خرید مصرف‌کننده داخلی، موجب کاهش تولید می‌شود. در فصل اول ۲۱-۲۰۲۰، مجوز ساخت و ساز در شهرهای بزرگ ۵ درصد (نسبت به دوره مشابه سال گذشته) کاهش یافته، در حالی که قیمت مصالح ساختمانی و خدمات بیش از ۳۰ درصد (نسبت به دوره مشابه سال گذشته) افزایش داشته است.

کادر ۱. رشد تولید ناخالص داخلی در شرایط شیوع کووید-۱۹، مشاهدات اولیه

رشد تولید ناخالص ایران در سه ماهه اول سال ۲۰۲۰-۲۱ (آوریل-ژوئن ۲۰۲۰)

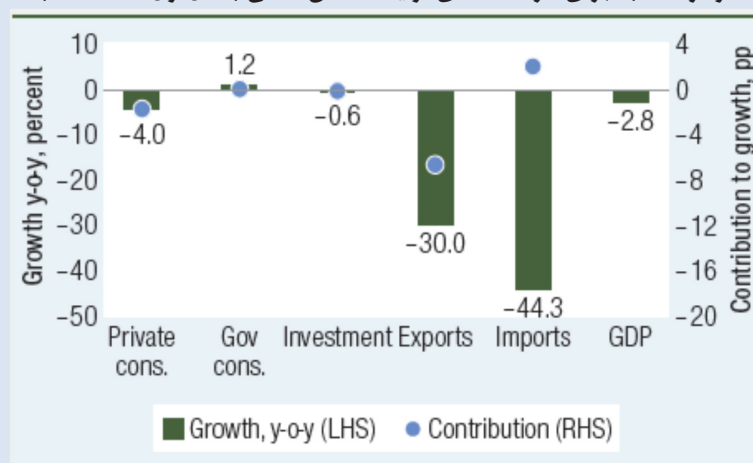
آخرین داده‌های در دسترس بانک مرکزی ایران برای تولید ناخالص داخلی ایران مؤید آن است که بحران کووید-۱۹ منجر به انقباض اقتصادی ۲٫۸ درصدی در فصل اول ۲۰۲۰-۲۱ شده است. شکل B1.1 و شکل B1.2 حاکی از فراگیری رکود است. در طرف تولید، بزرگ‌ترین عامل انقباض بخش نفت و به دنبال آن بخش خدمات بود. قسمتی از رکود بخش نفت بازتاب اثر عدم تمدید معافیت این بخش از تحریم‌های ایالات متحده است که در آوریل ۲۰۱۹ رخ داد. رکود بخش خدمات قابل توجه بود، چرا که بهبود این بخش تنها در نیمه دوم سال ۲۰۱۹-۲۰ شروع شده بود. با این وجود، تولید صنایع (غیرنفتی) و کشاورزی علی‌رغم بسته شدن مرزها و ضعف تقاضای داخلی هر دو رشد کردند. این امر می‌تواند نشان‌دهنده سودآوری تولید داخلی به دلیل کاهش ارزش پول ملی باشد که با امید از سرگیری تجارت اقدام به افزایش تولید نموده است. در طرف تقاضا، کاهش صادرات و مصرف خصوصی تا حدودی با کاهش شدید واردات جبران شد.

نمودار B1.1) اجزای طرف عرضه تولید ناخالص داخلی (فصل اول ۲۰۲۰-۲۱)

منبع: بانک مرکزی و محاسبات بانک جهانی

نمودار B1.2) اجزای طرف تقاضای تولید ناخالص داخلی (فصل اول ۲۰۲۰-۲۱)

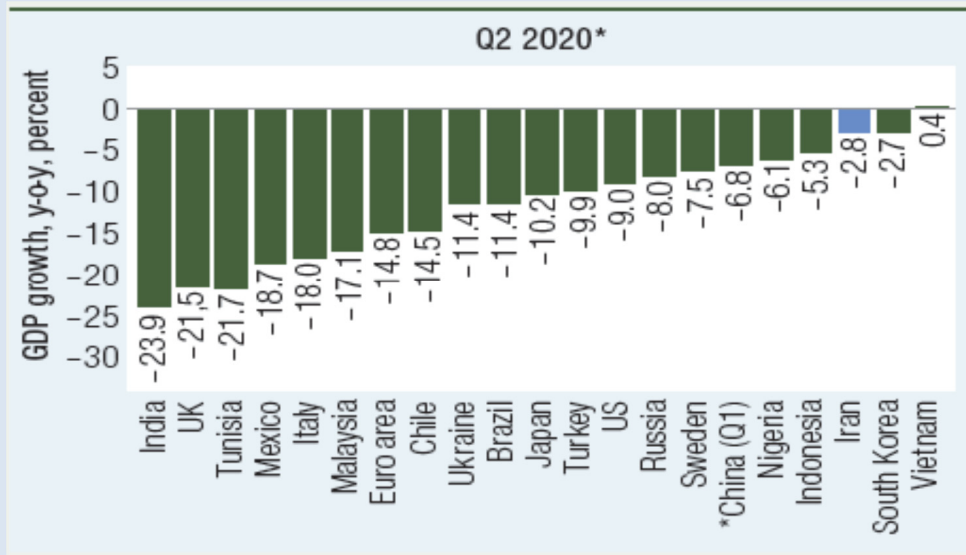
منبع: شاخص‌های توسعه جهان

شرایط جهانی

در سراسر جهان، همه‌گیری کووید-۱۹ و اقدامات اتخاذ شده برای فرونشانی آن، عمیق‌ترین رکود جهانی را از زمان رکود بزرگ به وجود آورده است. این بیماری همه‌گیر، اقتصاد جهانی را که خود از پیش با کندی رشد مواجه بود، با وارد کردن یک شوک به رکودی عمیق فرو برد. پیش‌بینی چشم‌انداز اقتصاد جهان مربوط به بانک جهانی بر کاهش ۵٫۲ درصدی تولید ناخالص داخلی جهان در سال ۲۰۲۰ دلالت دارد که این عمیق‌ترین رکود در هشت دهه گذشته و تقریباً سه برابر شدیدتر از رکود جهانی سال ۲۰۰۹ است. با وجود حمایت بی‌سابقه، پیش‌بینی می‌شود اقتصادهای پیشرفته ۷ درصد در سال ۲۰۲۰ کوچک شوند، در حالی که این رقم برای اقتصادهای نوظهور و کشورهای

در حال توسعه ۲,۵ درصد در نظر گرفته شده است که از رشد ۰,۹ درصدی اقتصادهای نوظهور و کشورهای در حال توسعه در سال ۱۹۸۲ بسیار پایین‌تر بوده و از سال ۱۹۶۰ تا کنون کمتر از آن تجربه نشده است. کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا به‌طور نامتناسبی تحت تأثیر این بحران قرار گرفته‌اند و کشورهای تولیدکننده نفت با بیشترین میزان رکود روبرو شدند. کاهش شدید تقاضا برای نفت، صادرات نفت کشورهای صادرکننده نفت در این منطقه را کاهش داد و این امر باعث سرریز منفی به بخش‌های غیرنفتی شد. علاوه بر این، منطقه همچنان از چالش‌های مربوط به فشارهای امنیتی دیرین و پناهندگان و همچنین موانع ساختاری بزرگ برای رشد رنج می‌برد. پیش‌بینی می‌شود تولید ناخالص داخلی این منطقه در سال ۲۰۲۰ با کاهش ۴,۲ درصدی روبرو شود، که به طور قابل توجهی با سیاست کاهش مجدد تولید نفت محدود می‌شود. پیش‌بینی می‌شود تولید ناخالص داخلی کشورهای صادرکننده نفت در سال ۲۰۲۰ به میزان ۵ درصد کمتر شود. پیش‌بینی می‌شود به دلیل سرریز رکود اقتصادهای پیشرفته و کشورهای بزرگ در میان اقتصادهای نوظهور و کشورهای در حال توسعه، اختلالات مربوط به بیماری همه‌گیر و کاهش گردشگری، فعالیت اقتصادی واردکنندگان نفت این منطقه به میزان ۰,۸ درصد کاهش یابد. مقایسه رشد کشورهای منتخب نسبت به ایران در فصل دوم سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که اقتصاد ایران در این دوره از انقباض نسبتاً متوسطی برخوردار بوده است (شکل B1.3). تعدادی از عوامل می‌توانند کاهش کمتر تولید ناخالص داخلی در ایران را در مقایسه با سایر کشورها در آوریل تا ژوئن توضیح دهند. اول، اقدامات تسکینی ایران (در ابتدا) برای طولانی‌مدت وضع نمی‌شد و از سختگیری کمتری نسبت به اکثر کشورها برخوردار بود و از این رو در داخل کشور به شوک کمتری منجر شد. دوم، با این که فصل اول سال ۲۰۲۱-۲۰۲۰ اولین سه ماهه کامل شیوع کووید-۱۹ بود، تأثیر مستقیم خود را در ایران در فوریه سال ۲۰۲۰ نشان داد. تأثیرات غیرمستقیم احتمالاً حتی قبل از آن (مثلاً از طریق تقاضای پایین از سوی چین) شروع شد. انقباض تولید ناخالص داخلی طی دو فصل بیشتر بود (ژانویه-ژوئن ۲۰۲۰ با ۱۱,۹ درصد سالانه). سوم، ایران در شرایطی با کووید-۱۹ مواجه شد که تولید ناخالص داخلی آن از قبل در سطح نازلی قرار داشت. به دنبال بیش از دو سال رکود اقتصادی و دوره‌های متعدد تحریم، تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۱۹-۲۰ تنها ۰,۹ درصد بیشتر از سال ۲۰۱۰-۱۱ بود. سرانجام، پیوند محدود اقتصاد ایران با بازارهای بین‌المللی به طور هم‌زمان می‌تواند به پایین‌تر بودن شدت اثرپذیری از شوک‌های جهانی بدل شود.

شکل B1.3) کاهش تولید ناخالص داخلی در فصل دوم سال ۲۰۲۰ از اغلب کشورهای دیگر به مراتب کمتر بود

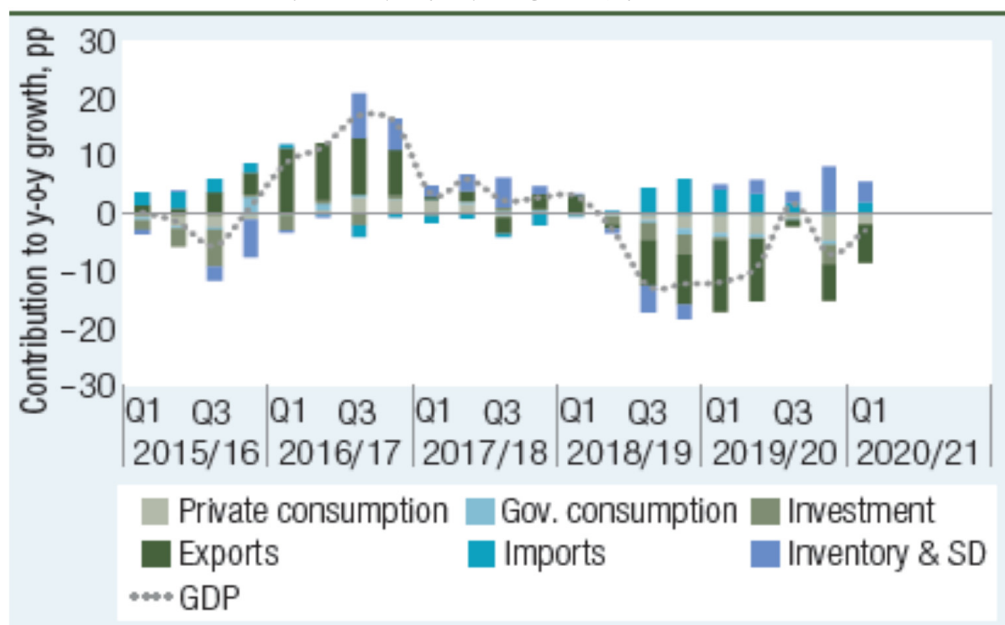

منبع: بانک مرکزی ایران و مراکز آمار کشورها

کاهش تقاضای جهانی و تحریم‌ها باعث شد تولید نفت ایران در نیمه اول سال ۲۰۲۰-۲۱ پایین بماند. کاهش قابل توجه تولید، از ژوئن ۲۰۱۸ و کمی پس از اعلام تحریم‌های آمریکا علیه صادرات نفت ایران آغاز شد. بر اساس داده‌های منابع ثانویه اوپک در نیمه اول سال ۲۰۲۰-۲۱، تولید نفت ایران به کمتر از ۲ میلیون بشکه در روز رسید که این کمترین میزان در چند دهه گذشته است. ایران از توافق کاهش تولید اوپک پلاس در آوریل ۲۰۲۰ که در واکنش به سقوط قیمت نفت پس از کووید-۱۹ صورت گرفت، معاف شد. پیش از اعمال مجدد تحریم‌های صادرات نفت، تولید برای دو سال در حدود ۳٫۸ میلیون بشکه در روز ثابت مانده بود.

از اواسط سال ۱۹-۲۰۱۸، با نمایان شدن رکودی گسترده، اجزای طرف تقاضای تولید ناخالص داخلی به شدت کاهش یافتند. حتی قبل از کووید-۱۹، تمام اجزای طرف مخارج تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۱۹-۲۰ در حال کاهش بودند. با افزایش عدم اطمینان اقتصادی، مصرف دومین نرخ سریع کاهش در تاریخ ثبت شده را داشت، در حالی که سرمایه‌گذاری به ۶۰ درصد زمان اوج خود در سال ۱۲-۲۰۱۱ کاهش یافت. کاهش مصرف خصوصی، سرمایه‌گذاری، صادرات و واردات در فصل اول ۲۰۲۰-۲۱، هشتمین فصل متوالی کاهش (نسبت به زمان مشابه در سال گذشته) در این اجزا را نشان می‌دهد (شکل ۶).

شکل ۶. تداوم کاهش مصرف و سرمایه‌گذاری

منبع: بانک مرکزی و محاسبات بانک جهانی

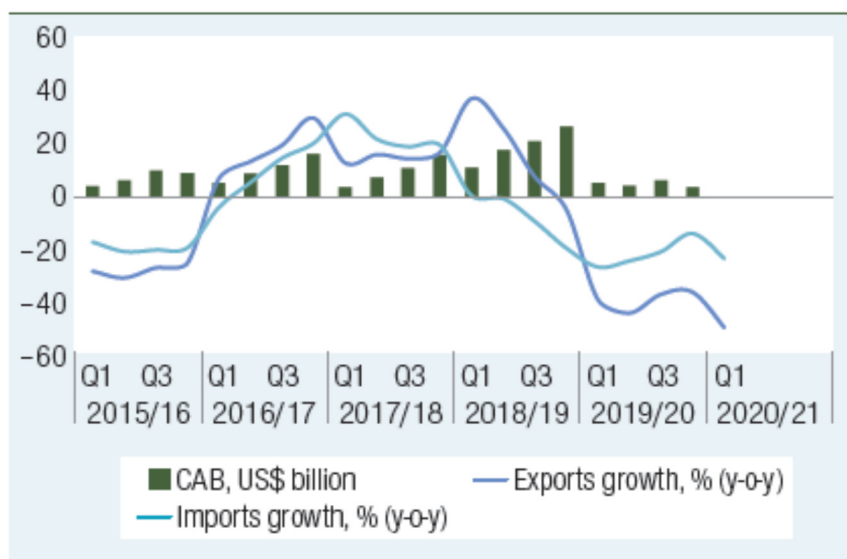
بخش خارجی

کاهش سریع خالص صادرات منجر به ثبت کسری در تراز حساب جاری ایران در فصل اول ۲۰۲۰-۲۱ شد. پس از پایان معافیت از تحریم واردات نفت برای واردکنندگان عمده نفت از ایران در آوریل ۲۰۱۹، صادرات نفت در سال ۲۰۱۹ به زیر ۷۰۰ هزار بشکه در روز فرو افتاد. همچنین به دلیل سهمیه‌بندی ذخایر محدود ارزی و تحریم‌های ثانویه ایالات متحده در معاملات بانکی مربوط به تجارت با ایران، واردات نیز در سال ۲۰۱۹-۲۰ (به قیمت واقعی) به میزان ۳۸٫۱ درصد کاهش یافت. به طور کلی، محدودیت‌های تجاری منجر به کاهش ۲۶٫۹ درصدی خالص

واقعی) به میزان ۳۸,۱ درصد کاهش یافت. به طور کلی، محدودیت‌های تجاری منجر به کاهش ۲۶,۹ درصدی خالص صادرات واقعی در ۲۰۱۹-۲۰ شد و مازاد حساب جاری به ۰,۹ درصد تولید ناخالص داخلی کاهش یافت. کاهش تجارت غیرنفتی در آوریل-نوامبر ۲۰۲۰ به واسطه کووید-۱۹ و گسترش فهرست کالاهای مشمول ممنوعیت واردات به ۲۰ درصد (سالانه، اسمی) رسید. کاهش ارزش ریال برای جبران کامل تأثیر کاهش تقاضا و محدودیت‌های صادراتی کافی نبود. تراز حساب جاری ایران کسری ۶۲۲ میلیون دلاری (۰,۱ درصد از تولید ناخالص داخلی) را در فصل اول ۲۰۲۰-۲۱ ثبت کرد (شکل ۷).

شکل ۷. به‌رغم واردات بسیار کمتر، تراز حساب جاری با کسری مواجه شد

منبع: بانک مرکزی ایران و محاسبات بانک جهانی

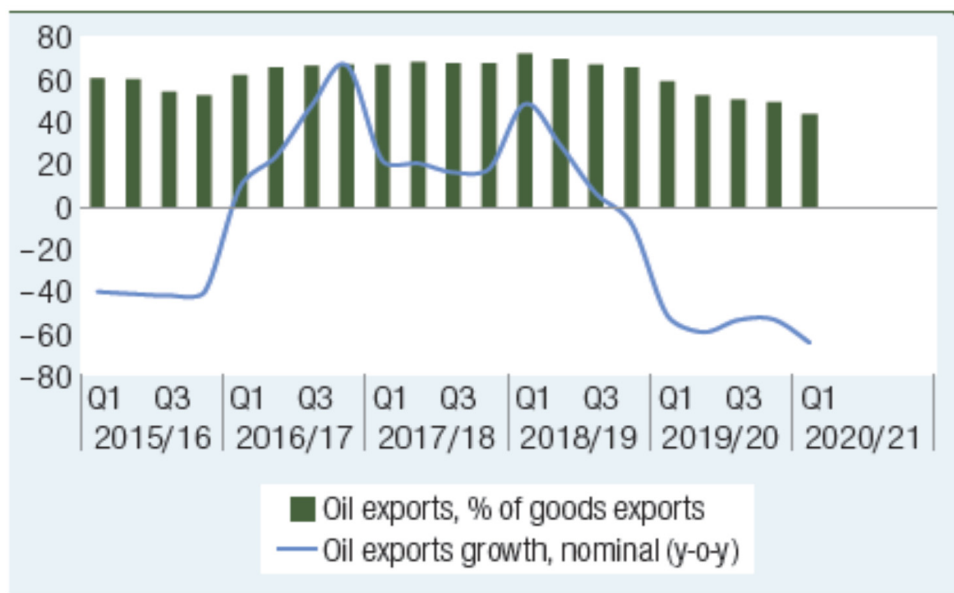
حجم بالای کاهش صادرات نفت، با وجود کاهش سهم آن از کل صادرات، باعث نوسان تراز حساب جاری شد (شکل ۸). با توجه به آخرین داده‌های منتشره از سوی منابع ایرانی (۲۰۱۷-۱۸) مصرف ضمنی نفت در داخل، که از تفاوت بین تولید و صادرات به دست می‌آید، به طور متوسط حدود ۱,۵ میلیون بشکه در روز است. حتی در صورت عدم رشد قابل توجه مصرف در طول دوره بعد از ۲۰۱۷-۱۸، این امر نشان می‌دهد که حجم صادرات نفت ایران به کمتر از سطح آن در سال ۲۰۱۹ (۶۵۱ هزار بشکه در روز، طبق گزارش اوپک) کاهش یافته و به پایین‌ترین سطح رسیده است. بر اساس داده‌های گمرک چین، صادرات نفت ایران به چین به عنوان بزرگ‌ترین مقصد صادراتی نفت ایران، در ۱۰ ماه اول سال ۲۰۲۰ به میزان ۸۳,۸ درصد کمتر از مدت مشابه در سال ۲۰۱۹-۲۰ بود.^۱ همچنین محدودیت‌های تجاری منجر به کاهش ۱۵ درصدی ترانزیت کالا از طریق ایران در ۸ ماهه نخست سال ۲۰۲۰-۲۱ (نسبت به مدت مشابه در سال قبل) شد.

تحریم‌های ثانویه ایالات متحده و اقدامات تجاری مربوط به کووید-۱۹ منجر به کاهش شدید صادرات ایران به شرکای صادراتی اصلی سنتی شد. صادرات ایران به شرکای سنتی خود از جمله هند و چین از سال ۲۰۱۹ به شدت کاهش یافته است. داده‌های گمرک چین گزارش می‌دهد که ارزش کل تجارت با ایران در ژانویه-نوامبر سال ۲۰۲۰ با ۳۶,۵ درصد

^۱ صادرات ۲۷ کد کالایی HS که عمدتاً شامل نفت خام است و بر حسب دلار آمریکا گزارش شده است.

کاهش (نسبت به مدت مشابه در سال گذشته) همراه بوده است. این امر به دنبال کاهش ۷,۳ درصدی واردات ایران از چین و کاهش سرسام‌آور ۵۶ درصدی صادرات ایران به چین بود که ایران را به یک واردکننده خالص از چین تبدیل کرده است و این در حالی است که در سال‌های گذشته ایران در تجارت با چین دارای مازاد تجاری بود.

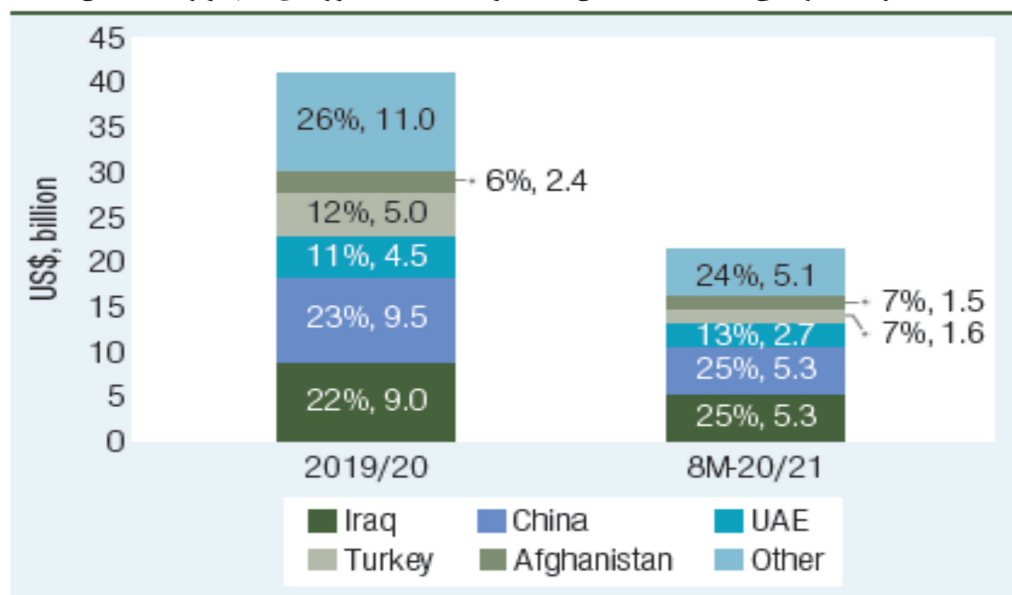
شکل ۸. سقوط درآمد حاصل از صادرات نفت

منبع: بانک مرکزی ایران و محاسبات بانک جهانی

صادرات ایران به هند در نیمه اول سال ۲۰۲۰ به ۱۱۸ میلیون دلار کاهش یافت که در مقایسه با اوج خود در نیمه اول ۲۰۱۸ مقدار ناچیزی (کمتر از ۲ درصد) به حساب می‌آید. به این ترتیب، سهم صادرات غیرنفتی ایران به عراق، افغانستان و امارات متحده عربی در مقایسه با سال قبل در ۸ ماهه نخست سال ۲۰۲۰-۲۱ افزایش یافته است (شکل ۹).

شکل ۹. صادرات غیرنفتی به شدت کاهش یافت و عمدتاً به کشورهای هم‌جوار اختصاص یافت

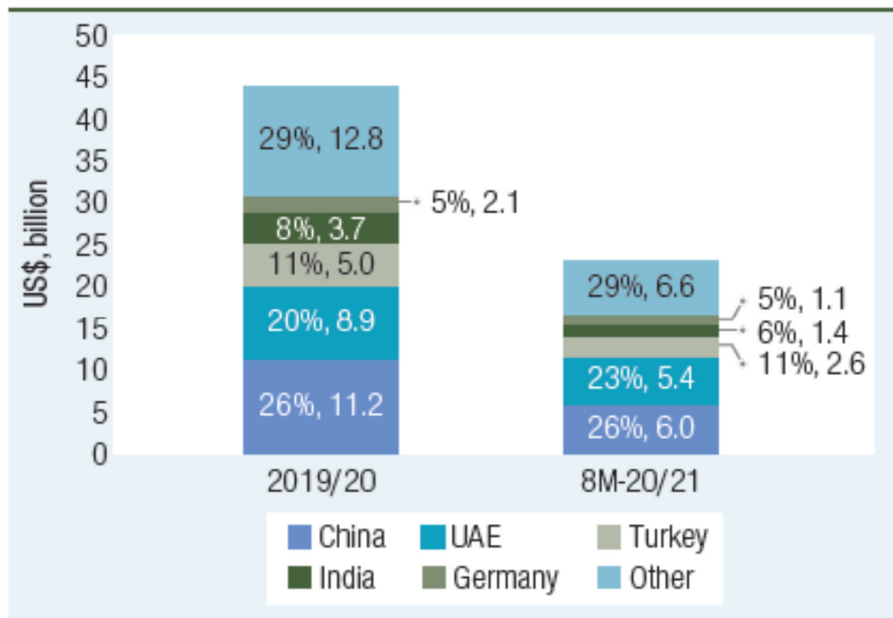

منبع: گمرک ایران و محاسبات بانک جهانی

ملاحظه: عدد نخست نشانگر سهم کشور از کل صادرات است.

ایران در ۸ ماهه نخست سال ۲۰۲۰-۲۱ به واردات کالا از همان کشورهای قبلی ادامه داد (شکل ۱۰). با این حال، محدودیت تجاری و محدودیت ذخایر ارزی قابل دسترسی باعث شد که واردات ایران در ۲۰۲۰-۲۱ به سطح بسیار پایین‌تری برسد. اقدامات جایگزینی واردات از جمله ممنوعیت واردات کالاهایی که در داخل کشور تولید می‌شوند، در سال ۲۰۲۰-۲۱ ادامه یافت و وزارت صنایع لیست کالاهای وارداتی ممنوع را به طور منظم به‌روزرسانی نمود. بخش عمده واردات ایران، حتی قبل از تحریم‌ها، شامل کالاهای سرمایه‌ای یا نهاده‌های واسطه‌ای به ویژه در بخش‌های تولیدات صنعتی و کشاورزی بود. سیاست کنترل واردات، از جمله تخصیص نرخ ارز ترجیحی برای کالاهای اساسی، چالش‌برانگیز است^۱ و به رواج کالاها و نهاده‌هایی با کیفیت پایین در برخی از بخش‌ها (به عنوان مثال، در قطعات و ماشین‌آلات یا دارو) منجر می‌شود.

شکل ۱۰. مبادی وارداتی بدون تغییر باقی ماند

منبع: گمرک ایران و محاسبات بانک جهانی

ملاحظه: عدد اول نشانگر سهم کشور از کل واردات است.

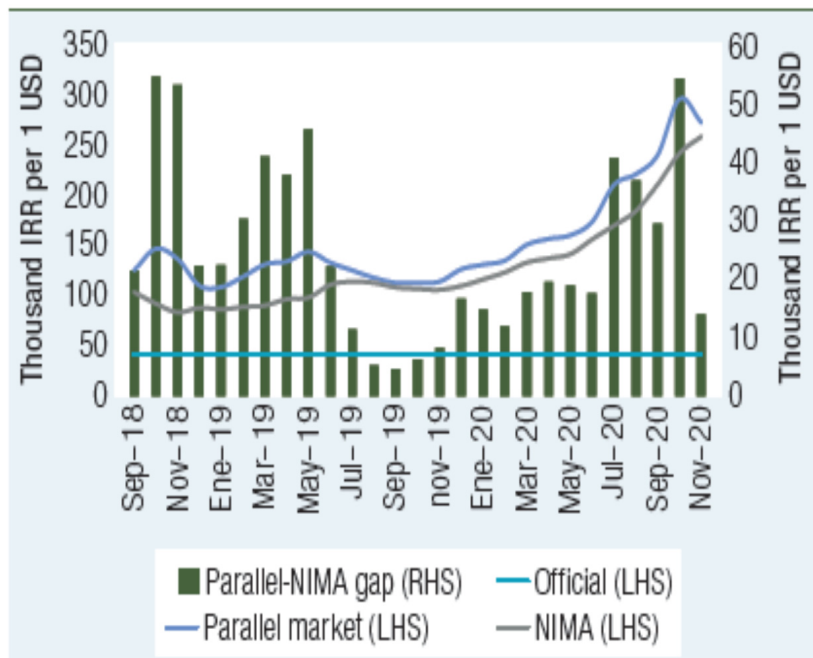
کاهش ذخایر بین‌المللی و محدودیت دسترسی به منابع مالی موجود در خارج از کشور، اتخاذ سیاست در قبال فشارهای حساب خارجی را تحت تأثیر قرار داد. بدتر شدن تراز حساب جاری ایران و افزایش جزمیت اقتصادی^۲، به چالش‌های موجود در دسترسی به ذخایر نگهداری شده در بانک‌های کشورهای شریک تجاری افزوده است. صادرکنندگان ایرانی نیز علیرغم مهلت اعلام‌شده از سوی بانک مرکزی ایران، در بازگرداندن درآمد حاصل از صادرات خود با چالش‌ها و موانعی روبرو شدند. طبق گفته رئیس کل بانک مرکزی ایران، بیش از ۱۹ میلیارد دلار درآمد حاصل از صادرات از سال‌های ۱۸-۲۰۱۷ و ۲۰-۲۰۱۹ تا اواسط اکتبر ۲۰۲۰ هنوز بازگردانده نشده یا برای واردات استفاده نشده

^۱ در واکنش به بخشی از این چالش‌ها با هدف افزایش شفافیت، بانک مرکزی ایران شروع به انتشار اطلاعات مربوط به افراد و شرکت‌های دریافت‌کننده ارز خارجی با نرخ ترجیحی، در وبسایت خود نموده است.

^۲ Economic Certainty

است. این تحولات منجر به کاهش شدید ارزش ریال در بازار موازی شده است (شکل ۱۱). در پاسخ به این مسائل، بانک مرکزی ایران از اواسط اکتبر سال ۲۰۲۰ مستقیماً برای مقابله با فشار وارد بر ریال با تزریق مستقیم ارز خارجی در بازار ثانویه ارز مداخله کرد. این اقدامات همراه با تعدیل انتظارات پس از انتخابات ایالات متحده به اصلاح کاهشی بازارهای موازی نرخ ارز در نوامبر ۲۰۲۰ کمک کرد.

شکل ۱۱. کاهش شدید ارزش ریال

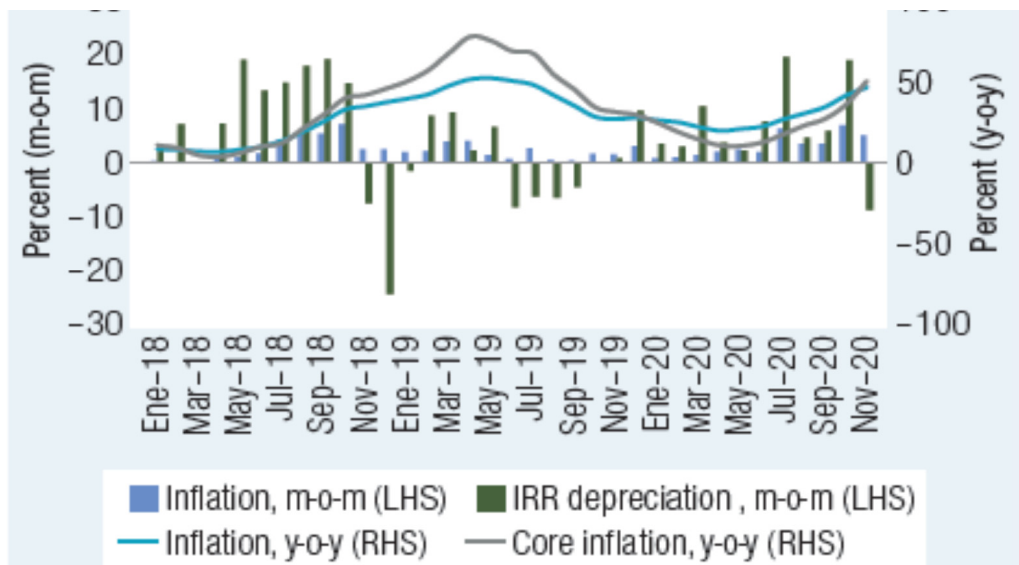

منبع: بانک مرکزی ایران، رسانه‌ها و محاسبات بانک جهانی

سیاست پولی و قیمت‌ها

کاهش شدید ارزش ریال منجر به فشارهای تورمی در سال ۲۰۱۹-۲۰ شد، روندی که در ۸ ماهه نخست ۲۰۲۰-۲۱ سرعت گرفت (شکل ۱۲). تورم قیمت مصرف‌کننده به دلیل ترکیب عوامل انتظارات تورمی و افزایش فشار هزینه‌ای، با ۱۰ واحد درصد افزایش به ۴۱٫۲ درصد در ۲۰۱۹-۲۰ افزایش یافت. افزایش فشار هزینه عمدتاً ناشی از افزایش هزینه معاملات تجاری و کاهش شدید ارزش ریال بود. در آوریل-نوامبر سال ۲۰۲۰، افزایش محدودیت دسترسی به درآمد حاصل از صادرات در کنار تأثیر کووید-۱۹ و نااطمینانی‌های ژئوپلیتیک، موجب کاهش ۴۳ درصدی ارزش ریال در برابر دلار (در مقایسه با مدت مشابه در سال قبل) شد. همراه با روند نرخ ارز، نرخ تورم در ماه اکتبر سال ۲۰۲۰ به ۷ درصد (نسبت به ماه گذشته) رسید (اوج ۲ ساله)، به گونه‌ای که موجب شتاب پیوسته تورم پایه^۱ شد. بدین ترتیب، بانک مرکزی ایران هدف تورم ۲۲ درصدی خود برای این سال را که پس از اعلام سیاست جدید هدف‌گذاری تورم و عملیات بازار آزاد در ماه مه ۲۰۲۰ مد نظر قرار داده بود، از دست داد.

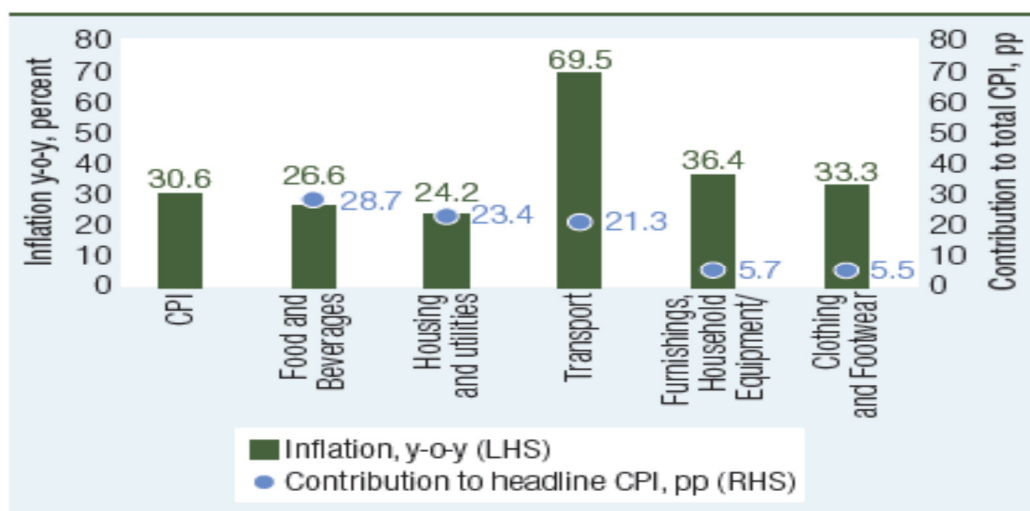
^۱ Core Inflation

منبع: بانک مرکزی ایران، مرکز آمار ایران و محاسبات بانک جهانی

تورم پایه با افزایش بیشتر هزینه‌های غذا و مسکن همراه است که به طور نامتناسبی بر دهک‌های پایین درآمدی تأثیر می‌گذارد. تورم در ۸ ماهه نخست سال ۲۰۲۰-۲۱ با کاهش فشارهای قیمتی اولیه، به دلیل تقاضای ضعیف ناشی از شیوع کووید-۱۹، به ۳۰٫۶ درصد (سالانه) رسید، قبل از اینکه دوباره در ماه مه ۲۰۲۰ افزایش یابد و با افزایش مداوم به ۴۶٫۴ درصد در نوامبر ۲۰۲۰ برسد (شکل ۱۲). همانند سال ۲۰۱۹-۲۰، تورم مصرف‌کننده با افزایش قیمت کالاهای اساسی و خدمات همراه بود (شکل ۱۳). همان‌طور که توسط بانک مرکزی ایران مشخص شده است، کالاهای خوارکی و مسکن به تنهایی بیش از ۷۵ درصد سبد مصرفی ۴۰ درصد پایین جامعه را تشکیل می‌دهد؛ در مقایسه با سهم ۵۱ درصدی برای بالاترین دهک. با تحقق تأثیر افزایش قیمت بنزین در نوامبر ۲۰۱۹، افزایش قیمت‌ها در ۸ ماهه نخست سال ۲۰۲۰-۲۱ به ویژه برای خدمات حمل و نقل بسیار زیاد بود (۶۹٫۵ درصد سالانه).

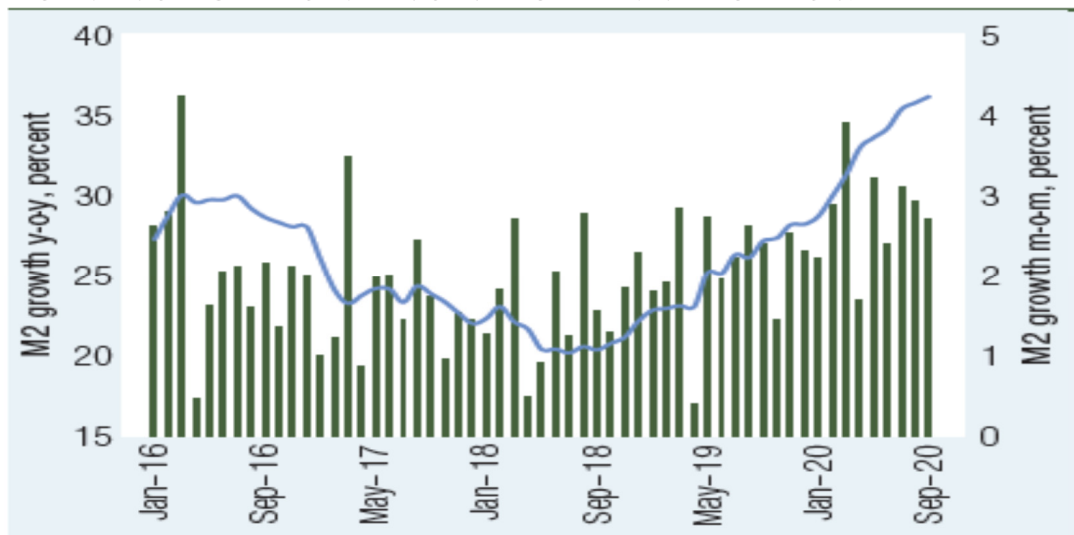
شکل ۱۳. تعطیلی و محدودیت‌ها قیمت خدمات بهداشتی و آموزشی را افزایش داده است

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات بانک جهانی

سیاست‌های پولی به دلیل شوک‌های اقتصادی و محدودیت‌های متعددی که بخش بانکی با آن روبرو بود، همچنان بلااثر ماند. رشد پول در مفهوم وسیع (M2) در ۶ ماهه نخست سال ۲۰۲۰-۲۱ به ۱۷,۱ افزایش یافت، به طوری که مطالبات بخش بانکی از بخش‌های دولتی و غیردولتی به ترتیب ۳۱ و ۱۸,۱ درصد رشد کرد. با این وجود، رشد بالای نقدینگی چالشی مداوم است که بخش بانکی در سال‌های اخیر با آن روبرو بوده است (شکل ۱۴). این بخش با موضوعات ساختاری عمیق‌تری مانند کمبود سرمایه‌گذاری بخش بانکی و عدم توازن ترازنامه بانک‌ها روبرو است. نسبت وام‌های معوق در فصل اول سال ۲۰۲۰-۲۱ دوباره به بالای ۱۰ درصد برگشت به گونه‌ای که کووید-۱۹ در افزایش ۲۶ درصدی وام‌های معوق در مقایسه با فصل قبل (ژانویه-مارس ۲۰۲۰) دخیل بود.

شکل ۱۴. سیاست‌های پولی، تامین اعتبار برای بخش خصوصی و دسترسی به منابع مالی را افزایش داد

منبع: بانک مرکزی ایران و محاسبات بانک جهانی

عملیات تأمین مالی بودجه دولت در بورس اوراق بهادار تهران افزایش یافت در حالی که شاخص کل دستخوش افزایش زیادی شد و به دنبال آن اصلاح شدیدی در ۲۰۲۰-۲۱ رخ داد. شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران در دوره ۲۰۲۰-۲۱ دو دوره مجزا را تجربه کرد (شکل ۱۵). مرحله اول دوره افزایش سریع شاخص (رشد ۳۴۵ درصدی شاخص در آوریل تا ژوئیه ۲۰۲۰) پس از کاهش ارزش پول و تعدادی از ابتکارات دولت در بورس اوراق بهادار تهران بود. این دوره شامل مجموعه‌ای از عرضه‌های اولیه سهام شرکت‌های دولتی و صندوق‌های قابل معامله بود. علاوه بر این، دولت ایران اقدام به حذف محدودیت خرید و فروش «سهام عدالت»^۱ نمود که این منجر به نوسانات در معاملات شد. این اقدامات همراه با پایین آوردن نرخ سپرده بانکی و محدود کردن فروش ارز منجر به هجوم نقدینگی به بازار شد. روند صعودی بازار پس از تأخیر در راه‌اندازی صندوق قابل معامله دوم (متشکل از سهام شرکت‌های دولتی بخش پتروشیمی) در ژوئیه تا اکتبر سال ۲۰۲۰ معکوس شد و منجر به اصلاح بزرگی در شاخص کل

^۱ یک برنامه حمایتی شبه اجتماعی در سال ۲۰۰۶ آغاز شد که بر اساس آن دولت سهام یک مجموعه از شرکت‌های دولتی را به دهک‌های پایین واگذار کرد. سهام‌ها به نیابت از سهامداران، توسط دولت اداره می‌شد و تنها در چند مورد سود سهام پرداخت شد. طبق گزارش‌ها از اواسط سال ۲۰۲۰، حدود ۵۰ میلیون ایرانی صاحب سهام عدالت بودند و با سیاست‌های اخیر، در صورت تمایل به خرید و فروش سهام، می‌توانستند بخشی از سهام خود را مستقیماً از طریق بورس اوراق بهادار معامله کنند.

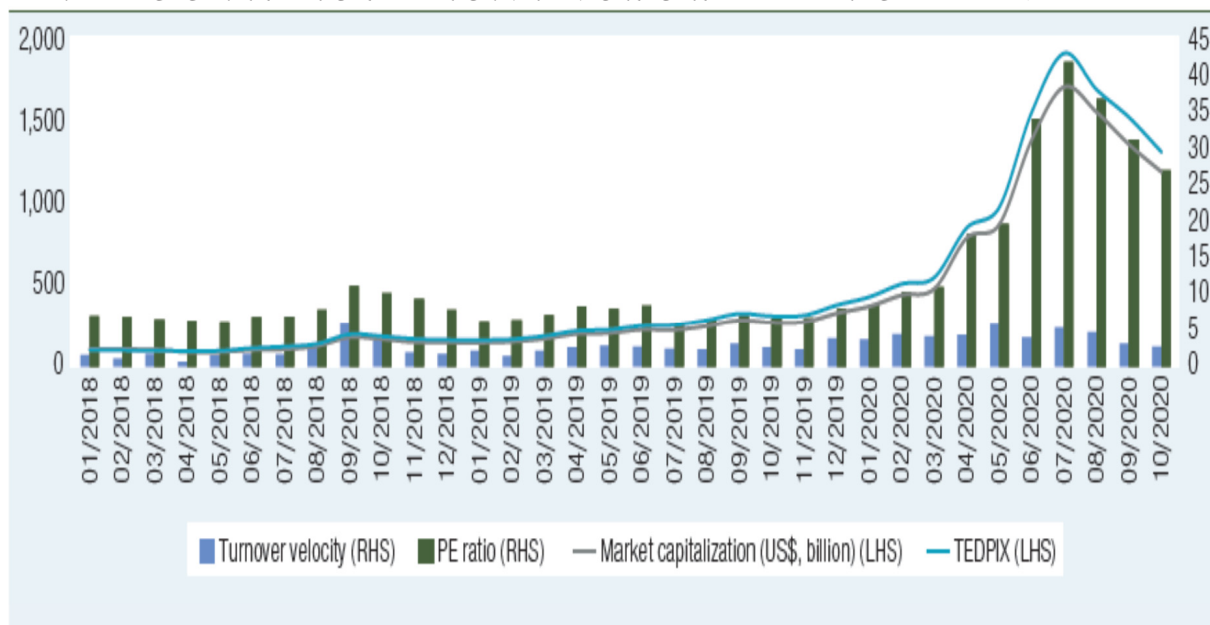

بورس اوراق بهادار تهران شد. در نوامبر ۲۰۲۰، ۱۰ تریلیون ریال (۲۳۸ میلیون دلار بر حسب نرخ رسمی ارز) از صندوق توسعه ملی ایران رسماً به صندوق تثبیت بازار سرمایه اختصاص یافت.

تأمین مالی بخش عمومی

کاهش درآمد صادرات نفت و کاهش فعالیت اقتصادی، فشارهای بی‌سابقه‌ای را بر منابع مالی دولت وارد کرد.^۱ نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی در ۲۰۱۹-۲۰ با افزایش بیش از دو برابری به ۳,۷ درصد رسید؛ به طوری که سهم درآمدها از تولید ناخالص داخلی در ۲۰۱۹-۲۰ به ۱۱ درصد کاهش یافت (کاهش ۴,۲ واحد درصدی). درآمد نفت با کاهش بیش از ۵۰ درصدی به ۲,۲ درصد تولید ناخالص داخلی رسید و همزمان درآمد مالیاتی نیز به صورت واقعی کاهش یافت. سهم درآمدهای نفتی از بودجه در سال ۲۰۱۹-۲۰ به کمترین میزان ثبت شده در طول تاریخ کاهش یافت (۱۹ درصد، کمترین میزان قبلی ۲۵ درصد در طول جنگ ایران و عراق بود). فشارهای درآمدی در ۲۰۲۰-۲۱ افزایش یافت. طبق اعلام سازمان برنامه و سازمان بودجه، در آوریل تا ژوئیه سال ۲۰۲۰ تنها ۶ درصد درآمد نفتی مصوب محقق شد، در حالی که در این مدت بیش از ۷۵ درصد از درآمد مالیاتی پیش‌بینی شده در بودجه برای سال‌های ۲۱-۲۰-۲۰۲۰ تحقق یافت. رشد درآمد مالیاتی، علی‌رغم کوچک شدن اقتصاد، منعکس‌کننده جمع‌آوری بهتر و تأثیر تورم بالا و کاهش شدید ارزش ریال است.

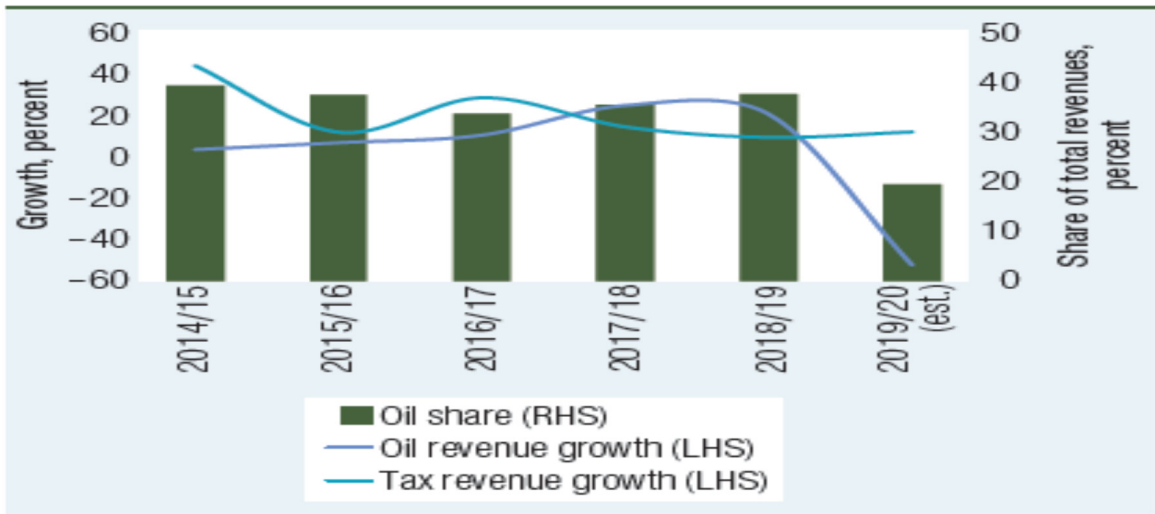
شکل ۱۵. حجم بالای نقدینگی در سال ۲۰۲۰ بورس اوراق بهادار تهران را دستخوش رشد و ریزشی بی‌سابقه کرد

منبع: بورس اوراق بهادار تهران، معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهوری و محاسبات بانک جهانی

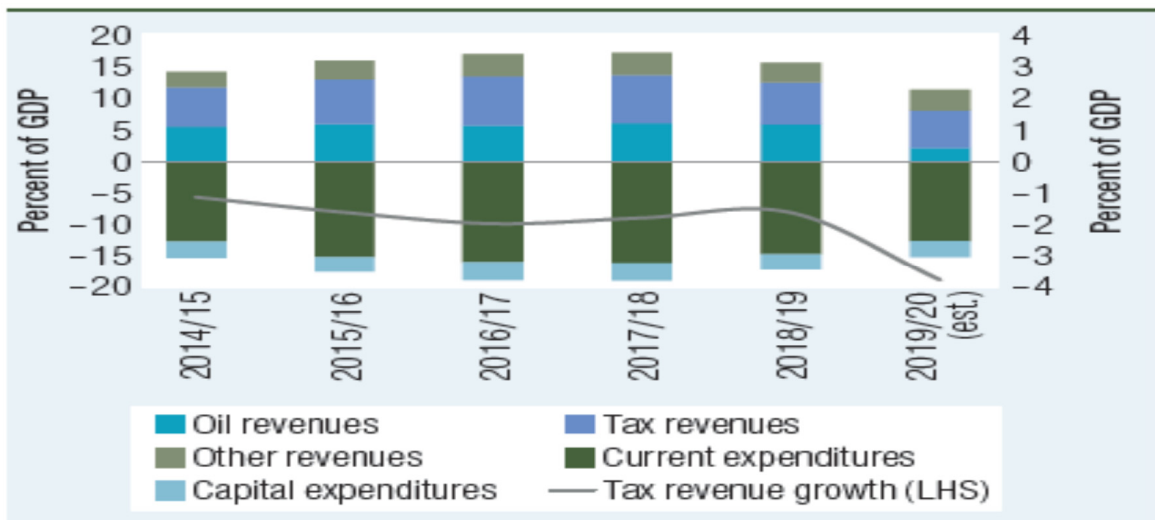
^۱ دولت ایران از سال ۱۹-۲۰۱۸ انتشار داده‌های مالی دولت از طریق پایگاه داده‌های عمومی را متوقف کرده است، هرچند برخی از اطلاعات کلی مالی گه‌گاه از طریق رسانه‌ها منتشر می‌شود.

شکل ۱۶. درآمدهای نفتی به کمترین مقدار خود طی ادوار گذشته رسیده در حالی که درآمدهای مالیاتی رشد اندکی داشته است

منبع: بانک مرکزی ایران، سازمان برنامه و بودجه کشور و محاسبات بانک جهانی

شکل ۱۷. افزایش کسری بودجه

منبع: بانک مرکزی ایران، سازمان برنامه و بودجه کشور و محاسبات بانک جهانی

اصلاح هزینه‌های جاری و هزینه‌های مربوط به کووید-۱۹ منجر به افزایش شدید کسری بودجه شده است. رشد کندتر هزینه‌های جاری (۱۰ درصد) در مقایسه با رشد بالای شاخص ضمنی تولید ناخالص داخلی^۱ (۳۷ درصد) منجر به کاهش سهم کل هزینه‌ها از تولید ناخالص داخلی به ۱۵ درصد در سال ۲۰۱۹-۲۰ شد، با اینکه هزینه‌های سرمایه‌ای رشدی بیشتر (۲۳ درصد) داشتند. هزینه‌ها در سال ۲۰۲۰-۲۱ به دلیل اصلاح پرداخت دستمزد و حقوق بازنشستگی و همچنین پرداخت‌های جدید برای مقابله با آثار منفی تورم بالا و رکود، سریع‌تر رشد کردند. دستمزد و حقوق بازنشستگی بخش دولتی برای سال‌های ۲۰۲۰-۲۱ به ترتیب ۱۵ و ۲۰ درصد افزایش یافت. در واکنش به همه‌گیری، دولت ایران تعدادی از پرداخت‌های نقدی جدید و بسته‌های وام کم‌بهره را برای محافظت از خانوارها و مشاغل

^۱ GDP deflator

ارائه نمود (کادر ۲). برآورد شده است که در نتیجه هزینه‌های بالاتر و درآمد کمتر، کسری بودجه در سال ۲۰۲۰-۲۱ به بیش از ۶ درصد تولید ناخالص داخلی افزایش یابد.

دولت برای تأمین نیازهای فزاینده مالی، به انتشار گسترده اوراق قرضه، فروش دارایی‌ها و برداشت از ذخایر استراتژیک متوسل شد. واگذاری دارایی‌های مالی (عمدتاً انتشار اوراق قرضه) در سال ۲۰۱۹-۲۰ به دنبال اصلاح قانون بودجه، ۹۰ درصد افزایش یافت. در سال ۲۰۲۰-۲۱، دولت ایران فروش سهام شرکت‌های دولتی را از طریق بازار سهام آغاز کرد و از طریق حراج بانک مرکزی ایران دست به انتشار اوراق قرضه زد. تأمین مالی از طریق بورس اوراق بهادار تهران - ترکیبی از انتشار اوراق قرضه و فروش سهام شرکت‌های دولتی - در ۶ ماهه نخست سال ۲۰۲۰-۲۱ به میزان ۲۳ درصد بیشتر از کل سال ۲۰۱۹-۲۰ بود. سایر منابع مالی شامل فروش سهام عدالت جدید با تخفیف و برداشت از صندوق توسعه ملی برای بسته‌های کمک اجتماعی مربوط به کووید-۱۹ بود. دولت جمهوری اسلامی برنامه‌های جدید تأمین مالی مانند انتشار اوراق بهادار برای درآمدهای آتی نفتی را مورد بررسی قرار داد که مورد اخیر توسط شورای عالی هماهنگی اقتصادی^۱ برای اجرا در سال ۲۰۲۰-۲۱ مورد تصویب قرار نگرفت.

دولت ایران لایحه بودجه ۲۲-۲۰۲۱ را برای تصویب به مجلس تقدیم کرد و اصلاحات مهمی از جمله در ساختار بودجه را پیشنهاد نمود. لایحه ۲۲-۲۰۲۱ بودجه‌ای انبساطی را پیشنهاد می‌کند که ۴۷,۳ درصد بیشتر از قانون بودجه سال ۲۰۲۰ خواهد بود (جدول ۱). این لایحه بر اساس قیمت نفت کمتر از بشکه‌ای ۴۰ دلار و فروش نفت ۲,۳ میلیون بشکه در روز (حدود ۰,۳ میلیون بشکه در روز بالاتر از سطح تولید اواسط سال ۲۰۲۰-۲۱) بسته شده است. نرخ ارز ضمنی فرض شده در لایحه ۱۱۵۰۰۰ ریال به ازای هر دلار است که به طور قابل توجهی بالاتر از نرخ رسمی فعلی ۴۲۰۰۰ ریال به ازای هر دلار است. دولت ایران پیشنهاد می‌کند سه دهک بالای درآمدی از دریافت یارانه نقدی حذف شوند، در حالی که بنا است دستمزد و مستمری‌های بخش دولتی ۲۵ درصد افزایش یابد. دولت با در نظر گرفتن ۸ میلیارد دلار (در مقایسه با ۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰-۲۱) برای واردات کالاهای اساسی و دارو با نرخ یارانه‌ای ۴۲۰۰۰ ریال منابع کمتری را برای واردات این اقلام تخصیص داده است. با این حال، به عنوان بخشی از پیش‌نویس بودجه، دولت خواستار آزادی عمل برای لغو یارانه تخصیص‌یافته نرخ ارز در صورت لزوم و اختصاص منابع به اقدامات حمایت اجتماعی بیشتر و مخارج سرمایه‌ای شد. به گفته مقامات سازمان برنامه و بودجه، این لایحه برخی از عناصر برنامه جامع‌تر اصلاحات بودجه و اجرای آن از جمله تخصیص بودجه بر اساس عملکرد به منظور افزایش بازدهی مخارج را در خود جای داده است.

^۱ این شورا متشکل از مقامات ارشد شامل رؤسای قوای سه‌گانه (مجریه، مقننه و قضائیه) است و در پاسخ به آثار اقتصادی بازگشت تحریم‌های ایالات متحده در سال ۲۰۱۸-۱۹ شکل گرفت.

^۲ شایان ذکر است که با توجه به تاریخ چاپ این گزارش، اظهار نظرهایی که روی لایحه بودجه دولت صورت گرفته بر اساس، لایحه اولیه تقدیمی دولت است (مترجم).

جدول ۱. دولت بودجه انبساطی برای سال ۲۰۲۱-۲۲ پیشنهاد داده است*

رشد (درصد، نسبت به قانون بودجه ۲۰۲۰-۲۱)	لایحه بودجه ۲۰۲۱-۲۲ (میلیارد دلار)	لایحه بودجه ۲۰۲۱-۲۲ (میلیارد ریال)	قانون بودجه ۲۰۲۰-۲۱ (میلیارد ریال)	
۳۷	۴۷,۲	۵,۴۲۸,۶۷۸	۳,۹۶۲,۸۸۶	درآمد کل
۱۰	۲۷,۶	۳,۱۷۵,۹۵۸	۲,۸۸۷,۹۹۱	درآمد جاری
۲۱,۶	۲۱,۶	۲,۴۷۹,۴۵۰	۲,۰۳۸,۵۳۵	درآمد مالیاتی
۵۰,۳	۱۱,۴	۱,۳۰۹,۴۴۵	۸۷۱,۰۰۶	مالیات مستقیم
۰,۲	۱۰,۲	۱,۱۷۰,۰۰۵	۱,۱۶۷,۵۳۰	مالیات غیرمستقیم
-۱۸,۰	۶,۱	۶۹۶,۵۰۸	۸۴۹,۴۵۶	سایر درآمدها
۱۰۹,۶	۱۹,۶	۲,۲۵۲,۷۲۰	۱,۰۷۴,۸۹۵	واگذاری دارایی‌های غیرمالی
۲۴۹,۹	۱۷,۳	۱,۹۹۲,۷۲۰	۵۶۹,۴۳۶	نفت
-۴۸,۶	۲,۳	۲۶۰,۰۰۰	۵۰۵,۴۵۹	سایر
۴۱,۴	۶۴,۴	۷,۴۱۰,۴۲۸	۵,۲۴۰,۱۳۶	مخارج کل
۴۶,۱	۵۵,۴	۶,۳۷۰,۱۱۷	۴,۳۶۰,۳۱۶	مخارج جاری
۱۸,۲	۹	۱,۰۴۰,۳۱۱	۸۷۹,۸۲۱	مخارج عمرانی
۵۵,۲	-۱۷,۲	-۱,۹۸۱,۷۵۰	-۱,۲۷۷,۲۵۰	تراز بودجه
۷۰,۸	۲۶	۲,۹۸۴,۷۵۰	۱,۷۴۷,۲۵۰	واگذاری دارایی‌های مالی
۱۱۳,۴	۸,۷	۱,۰۰۳,۰۰۰	۴۷۰,۰۰۰	تملك دارائی‌های مالی
۵۵,۲	۱۷,۲	۱,۹۸۱,۷۵۰	۱,۲۷۷,۲۵۰	خالص واگذاری دارائی‌های مالی
۴۷,۳	۷۳,۲	۸,۴۱۳,۴۲۸	۵,۷۱۰,۱۳۶	کل منابع عمومی دولت

منبع: سازمان برنامه و بودجه کشور و محاسبات بانک جهانی

ملاحظه: با لحاظ ضمنی قیمت هر دلار معادل ۱۱۵,۰۰۰ ریال در بودجه پیشنهادی

*اعداد و ارقام ارائه شده در خصوص لایحه بودجه ۱۴۰۰ بر اساس لایحه اولیه تقدیمی دولت است (مترجم).

کادر ۲. تدابیر دولت ایران در زمینه حمایت‌های اجتماعی برای مقابله با کووید-۱۹

پس از شیوع کووید-۱۹، دولت ایران برای کاهش تأثیر منفی بحران بر روی خانوارها و مشاغل، اقدامات متعددی در زمینه حمایت مالی در نظر گرفت. علاوه بر این، بخش بهداشت و صندوق بیمه بیکاری نیز از بسته پشتیبانی اولیه بودجه‌ای اضطراری (۱۰۰۰ تریلیون ریال یا ۲۴ میلیارد دلار آمریکا) دریافت کردند.

خانوارها

اولین مرحله از اقدامات در حوزه خانوارها شامل دو جزء اصلی بود:

۱. چهار دور پرداخت نقدی بین ۲ میلیون تا ۶ میلیون ریال برای هر خانوار^۱ (بسته به تعداد اعضای خانوار) که در هر دور ۳ میلیون ایرانی آسیب‌پذیر را تحت پوشش قرار داد. خانوارهای واجد شرایط آن دسته از خانواده‌ها بودند که نه سرپرست خانواده و نه سایر اعضا در سال قبل از شیوع کووید-۱۹ منبع درآمدی نداشتند.

۲. یک دور وام مصرفی به حدود ۲۱ میلیون خانوار. مبلغ این وام کم‌بهره ۱۰ میلیون ریال برای هر خانوار بود و بازپرداخت آن از یارانه‌های نقدی بعدی غیرمرتبط با کووید-۱۹ انجام می‌شود. مطالعات اولیه نشان می‌دهد که این وام‌ها تأثیر قابل توجهی بر مصرف کالاهای بی‌دوام داشته است.*

سومین اقدام مسکن غیرمستقیم مسئولان پس از دور اول اوج‌گیری کووید-۱۹ از طریق کاهش محدودیت قبلی در خرید و فروش سهام عدالت در بورس اوراق بهادار تهران صورت گرفت که به طور بالقوه به عنوان منبع پس‌انداز جدید برای نیازمندان عمل می‌کند. این اقدامات به لطف یک پایگاه داده رفاهی که اخیراً توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی به بهره‌برداری رسیده است، بهتر از برنامه‌های پرداخت انتقالی قبلی بود. پلتفرم اطلاعات رفاهی ایرانیان یک بستر داده‌ای بین دولتی با مدیریت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی است که شاخص‌های اقتصادی و رفاهی را برای همه ایرانیان فراهم می‌کند. داده‌ها حاصل ترکیب ۴۶ زیرپلتفرم مختلف است که توسط وزارتخانه‌های مختلف و نهادهای بخش عمومی از جمله وزارت امور اقتصادی و دارایی، وزارت آموزش و پرورش، وزارت بهداشت، بانک مرکزی ایران، سازمان تأمین اجتماعی، سایر صندوق‌های بازنشستگی، اتاق بازرگانی، سازمان ثبت احوال، سازمان ثبت اسناد و املاک و نیروی انتظامی به اشتراک گذاشته شده است.

در نوامبر سال ۲۰۲۰، پس از افزایش مجدد موارد ابتلا به کووید-۱۹ که دور جدیدی از اقدامات مسکن قوی‌تر را در پی داشت، از دو طرح جدید توسط دولت و مجلس رونمایی شد.

- طرح دولت ایران حاوی چهار پرداخت نقدی ماهانه جدید به مبلغ ۱ میلیون ریال برای هر فرد در دهک‌های کم‌درآمد (شامل ۳۰ میلیون نفر) است. علاوه بر این، خانوارهای واجد شرایط فاقد منبع درآمدی پایدار (شامل حدود ۱۰ میلیون ایرانی) واجد شرایط دریافت دور دیگری از وام مصرفی ۱۰ میلیون ریالی (برای هر خانوار) هستند.
- طرح پیشنهادی مجلس در قالب ۶ مرحله پرداخت ماهانه ۱,۲ میلیون ریالی به هر نفر در سه دهک پایین (۲۰ میلیون نفر) و ۰,۶ میلیون ریال به هر نفر از ۶۰ میلیون ایرانی دیگر با توجه به دهک‌های درآمد است. هزینه کل این طرح ۳۰۰ تریلیون ریال (۷,۱ میلیارد دلار آمریکا) است.

کسب و کارها

دولت ایران بخشی از منابع بسته کلی اولیه نجات را برای حمایت از کسب و کارها و محافظت از مشاغل اختصاص داد. بر اساس این اقدام، به کسب و کارهای متأثر از شیوع بیماری وام کم‌بهره تعلق گرفت. میزان وام اعطایی به کسب و کارها با توجه به نوع فعالیت و تعداد کارکنان تعیین می‌شود و مشروط به حفظ کارکنان است. جزئیات مربوط به میزان جذب و تأثیر این وام‌ها هنوز چندان مشخص نیست. بسته‌های واکنش دولت ایران به کووید-۱۹ مکمل برنامه‌های حمایت اجتماعی فعلی از جمله برنامه پرداخت نقدی هدفمندی یارانه (از سال ۲۰۱۰)، پرداخت نقدی حمایت معیشتی (از زمان افزایش قیمت بنزین در نوامبر ۲۰۱۹)، پرداخت‌های گاه و بیگاه (به عنوان مثال، برای ماه رمضان) و همچنین سایر برنامه‌های عمومی کمک‌های اجتماعی سازمان بهزیستی و کمیته امداد است که معطوف به آسیب‌پذیرترین خانوارها و افراد معلول است.

* <https://voxeu.org/article/emergency-loans-and-consumption-evidence-covid-19-iran>.

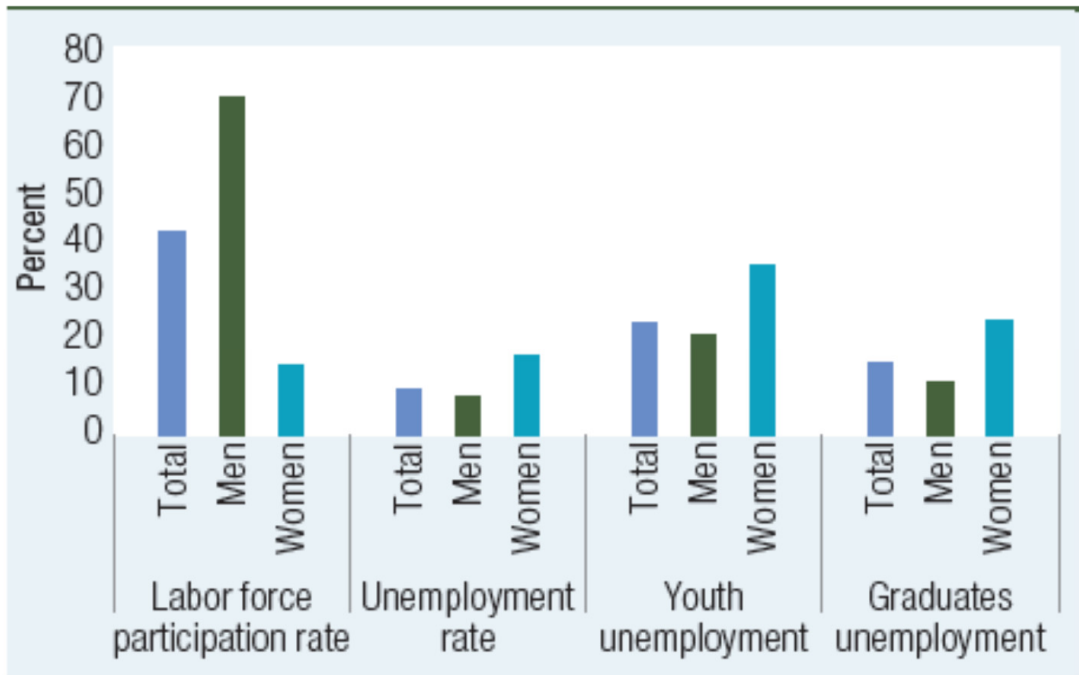
بازار نیروی کار و مشاغل

وخیم‌تر شدن اوضاع اقتصادی منجر به بدتر شدن وضعیت اشتغال و مشارکت نیروی کار شد. اشتغال با افزایش ۱,۸ درصدی به ۲۴,۳ میلیون نفر در ۲۰۱۹-۲۰ رسید، اما در فصل اول ۲۰۲۰-۲۱ با شیوع کووید-۱۹ و کاهش اشتغال در تمامی بخش‌های اصلی، تعداد کارکنان نسبت به زمان مشابه سال قبل ۱,۵ میلیون نفر کاهش یافت. این روند در فصل دوم سال ۲۰۲۰-۲۱ ادامه یافت، البته کمی کم‌تر از ۱,۲ میلیون نفر کاهش (سالانه) در تعداد کارکنان. مشارکت نیروی کار با ۰,۴ واحد درصد کاهش در سال ۲۰۱۹-۲۰ به ۴۴,۱ درصد رسید و در فصل دوم ۲۰۲۰-۲۱ نیروی کار ۱,۶ میلیون نفر نسبت به زمان مشابه سال قبل کاهش یافت. در نتیجه، نرخ بیکاری در ۲۰۱۹-۲۰ و فصل دوم ۲۰۲۰-۲۱ به ترتیب به ۱۰,۷ و ۹,۵ درصد، کاهش یافت. بیکاری جوانان (۱۵ تا ۲۴ سال) در فصل دوم ۲۰۲۰-۲۱ با مقدار ۲۳,۱ درصد، همچنان بالا باقی ماند.

کاهش نرخ بیکاری تأثیر کووید-۱۹ و انقباض اقتصادی دو سال گذشته را پنهان می‌کند. از زمان بازگشت تحریم‌های ایالات متحده و شروع انقباض اقتصادی در ایران، بسیاری از افراد جویای کار یا وارد بازار کار نشده‌اند یا با قطع امید از یافتن شغل از کشور خارج شده‌اند. گروه بزرگی از ایرانیان متولد دهه ۱۹۸۰، به دنبال جهش زاد و ولد در این دوره، ورود خود به بازار کار را از طریق ادامه تحصیل و آموزش به تعویق انداختند. با وجود این موج جمعیتی، جمعیت فعال در سال ۲۰۱۹-۲۰ فقط ۲۵ هزار نفر رشد کرد و در فصل دوم ۲۰۲۰-۲۱ نیز ۵ درصد کمتر از مدت مشابه در ۲۰۱۸-۱۹ بود. گرچه بخشی از این موضوع را می‌توان با موضوعات ساختاری مانند عدم تطابق مهارت‌ها توضیح داد، اما این امر عمدتاً نشان‌دهنده سرعت کند ایجاد شغل در دو دهه گذشته است که منجر به عدم ورود متقاضیان بالقوه شغل به بازار شده است. هزینه فرصت این روند ضعیف فعال‌سازی و اشتغال به طور خاص برای کشور ایران، با توجه به سطح نسبتاً بالای شاخص سرمایه انسانی آن، شدید و قابل ملاحظه است (کادر ۳ را ملاحظه کنید).

رکود اقتصادی و کووید-۱۹ تأثیر جنسیتی نامتناسبی در بازار کار داشته است. شاخص‌های بازار کار ایران نشان‌دهنده تداوم تفاوت زیاد بین زنان و مردان در طول سالیان گذشته است (شکل ۱۸). با این وجود، شکاف جنسیتی با رکودهای اقتصادی بیشتر شده است. مشارکت نیروی کار برای زنان در فصل دوم ۲۰۲۰-۲۱ تقریباً ۵ برابر کمتر از مردان بوده و در مقایسه با فصل دوم سال ۲۰۱۸-۱۹ که این نسبت ۱ به ۴ بود، بدتر شده است. در ۲۰۱۹-۲۰، تنها ۱۴ درصد از زنان فعال مشغول به کار بودند که ۰,۶ واحد درصد نسبت به سال قبل کاهش نشان می‌دهد. نسبت اشتغال به جمعیت زنان در فصل دوم ۲۰۲۰-۲۱ نیز به ۱۱,۸ درصد کاهش یافت که در مقایسه با مردان انقباض شدیدتری را نسبت به زمان مشابه در سال قبل ثبت کرد (به ترتیب ۲,۶- در مقابل ۲,۲- درصد).

شکل ۱۸. شکاف جنسیتی در بازار کار کماکان بالا است

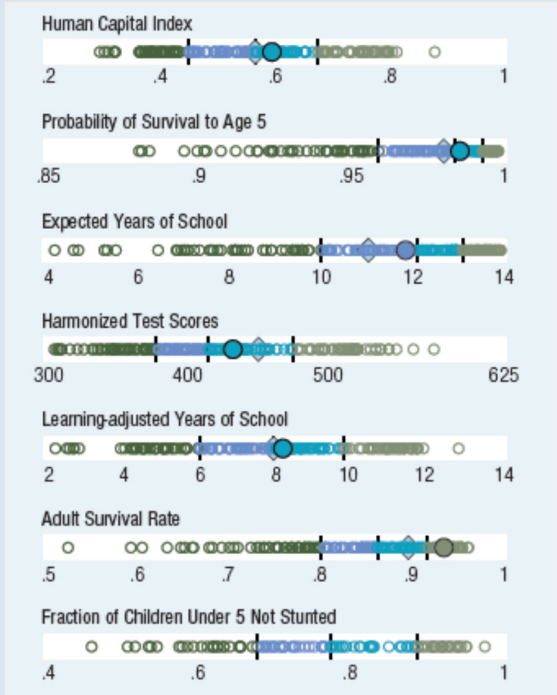

منبع: مرکز آمار ایران

کادر ۳. شاخص سرمایه انسانی در ایران

تنها ۱۱,۸ سال را در مدرسه بگذرانند که این رقم با وجود پیشرفتی که از سال ۲۰۱۰ در این شاخص حاصل شده است، ایران را در نیمه پایینی فهرست کشورهای جهان قرار می‌دهد. با در نظر گرفتن کیفیت یادگیری واقعی این کودک، تعداد سال‌های کسب آموزش به ۸,۲ سال تعدیل می‌شود.

شکل B3.1. شاخص سرمایه انسانی و مؤلفه‌های شاخص

در نتیجه، بیش از ۳۰ درصد از وقت صرف شده در مدرسه توسط یک کودک متوسط ایرانی «هدر می‌رود» و در صورت تبدیل این کودک به نیروی کار، نمی‌تواند به مهارت‌های کارا تبدیل شود. به علاوه، نمرات آزمون‌های هماهنگ دانش آموزان ایرانی (به ویژه برای پسران) از سال ۲۰۱۰ به بعد کاهش یافته است و این امر نیاز به اقدامات و سرمایه‌گذاری برای بهبود کیفیت آموزش را نشان می‌دهد.

مؤلفه	پسران	دختران	کل
شاخص سرمایه انسانی	۰,۵۸	۰,۶۱	۰,۵۹
زنده ماندن تا سن ۵ سالگی	۰,۹۸	۰,۹۹	۰,۹۹
سال‌های مورد انتظار برای تحصیل	۱۱,۹	۱۱,۸	۱۱,۸
نمرات آزمون هماهنگ	۴۲۰	۴۴۶	۴۳۲
تعداد سال‌های تحصیل تعدیل شده	۸	۸,۴	۸,۲
نرخ زنده ماندن بزرگسالان	۰,۹۲	۰,۹۵	۰,۹۳

بر اساس گزارش شاخص سرمایه انسانی که توسط بانک جهانی در سپتامبر سال ۲۰۲۰ منتشر شده است، کودکی که امروز در ایران متولد می‌شود، در بزرگسالی به طور متوسط فقط به ۵۹ درصد از بهره‌وری بالقوه خود می‌رسد. اولین بار در سال ۲۰۱۸، شاخص سرمایه انسانی بهره‌وری مورد انتظار کودکی را که امروز به عنوان نیروی کار آینده متولد می‌شود نسبت به معیار آموزش کامل و سلامت کامل تخمین می‌زند. با استفاده از آخرین داده‌ها در مورد تحصیلات و بهداشت تا مارس ۲۰۲۰، شاخص ۲۰۲۰ تصویری از وضعیت سرمایه انسانی در ۱۷۴ کشور قبل از همه‌گیری کووید-۱۹ و مبنایی برای ردیابی تأثیرات همه‌گیری بر سرمایه انسانی در طول زمان فراهم می‌کند. سرمایه انسانی متشکل از پنج مؤلفه است (شکل B3.1 را ببینید):

احتمال زنده ماندن تا سن ۵ سالگی. از هر ۱۰۰ کودک متولد شده ۹۹ کودک تا ۵ سالگی زنده مانده‌اند.

سال‌های تحصیل مورد انتظار. در ایران، یک کودک که از ۴ سالگی شروع به تحصیل می‌کند، می‌تواند انتظار داشته باشد که تا ۱۸ سالگی ۱۱,۸ سال آموزش را دریافت نماید.

نمرات آزمون هماهنگ. دانش آموزان در ایران نمره ۴۳۲ را در مقیاسی کسب می‌کنند که ۶۲۵ نشان‌دهنده بالاترین نمره پیشرفت تحصیلی است (۳۰۰ نشان‌دهنده حداقل پیشرفت است).

نرخ زنده ماندن در بزرگسالان. در سراسر ایران، ۹۳ درصد افراد ۱۵ ساله تا ۶۰ سالگی زنده می‌مانند. این آمار تقریبی برای انواع مخاطرات سلامتی است که کودکی که امروز متولد می‌شود در بزرگسالی تحت شرایط فعلی تجربه می‌کند.

رشد سالم (نرخ عدم اختلال). اطلاعات مربوط به اختلالات رشد برای ایران در دسترس نیست.

ایران با شاخص سرمایه انسانی ۵۹ درصدی بالاتر از میانگین منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (۵۷ درصد) و کشورهای با درآمد بالاتر از متوسط (۵۶ درصد) قرار دارد. بین سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰، مقدار شاخص سرمایه انسانی برای ایران از ۰,۵۶ به ۰,۵۹ افزایش یافته است. در ایران، شاخص سرمایه انسانی برای دختران بالاتر از پسران است. دختران در تمام مؤلفه‌ها به جز سال‌های تحصیل مورد انتظار که اندکی از پسران کم‌تر هستند، از وضعیت بهتری برخوردارند.

شاخص‌های نتایج آموزشی ایران نسبت به شاخص‌های سلامت شاخص سرمایه انسانی عملکرد ضعیف‌تری دارند. بر اساس نرخ ثبت‌نام کنونی، یک کودک ایرانی می‌تواند انتظار داشته باشد که

۲. چشم‌انداز و مخاطرات

چشم‌انداز

چشم‌انداز اقتصادی ایران به خصوص با توجه به تحول کووید-۱۹ و ادامه تحریم‌های ایالات متحده بسیار نامشخص است. به دلیل انقباض مضاعف بخش‌های غیرنفتی و نفتی، برآورد می‌شود تولید ناخالص داخلی ایران در سال‌های ۲۰۲۰-۲۱ به میزان ۳,۷ درصد کاهش یابد. پیش‌بینی رشد در مقایسه با همتایان منطقه‌ای به دلیل کوتاه‌تر بودن دوره اولیه اقدامات داخلی برای مهار بیماری و اقدام کشورهای همسایه به سمت استراتژی‌هایی که بیشتر به کاهش رشد منجر شده‌اند، متوسط پیش‌بینی می‌شود. پیش‌بینی می‌شود تولید نفت در سطحی نزدیک به میزان تولید در فصل اول سال ۲۰۲۰-۲۱ باقی بماند. پیش‌بینی می‌شود که انقباض اقتصادی در نیمه دوم ۲۰۲۰-۲۱ (اکتبر ۲۰۲۰ - مارس ۲۰۲۱) تشدید شود، زیرا به دلیل افزایش مجدد موارد ابتلا در فصل سرما اقدامات بهداشتی سخت‌گیرانه‌تری اعمال می‌شود. در نبود واکسنی که تا پایان سال ۲۰۲۱ به طور گسترده در کشور مورد استفاده قرار گیرد پیش‌بینی می‌شود ترمیم اقتصاد در سال ۲۰۲۱-۲۲ ضعیف بوده و اساساً توسط بخش غیرنفتی صورت پذیرد.

در سمت خارجی اقتصاد، پیش‌بینی می‌شود که با توجه به کندی بهبود صادرات، تراز حساب جاری ایران در سطح پایینی باقی بماند. تخمین زده می‌شود تراز حساب جاری سال ۲۰۲۰-۲۱ به دلیل کاهش صادرات، برای اولین بار پس از ۱۵ سال کسری اندکی را ثبت نماید. به دلیل محدود ماندن دسترسی به ذخایر بین‌المللی، میزان کسری خارجی تا حدی با کاهش شدید هم‌زمان واردات، کاهش می‌یابد. پیش‌بینی می‌شود با شروع بهبود صادرات، تراز حساب جاری در سال ۲۰۲۱-۲۲ مازاد اندکی داشته باشد. انتظار می‌رود در غیاب منابع مالی خارجی دیگر (به عنوان مثال، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و حواله‌ها) و بازگشت قیمت نفت، فشارهای خارجی همچنان ادامه داشته باشد.

پیش‌بینی می‌شود فشارهای مالی به دلیل هزینه‌های مالی بیشتر و رشد کمتر درآمد افزایش یابند. پیش‌بینی می‌شود درآمدهای دولت در سال‌های ۲۰۲۰-۲۱ به دلیل رکود فعالیت‌های اقتصادی، پیش از بهبود سال‌های آتی که با بهبود آرام اقتصاد و افزایش تدریجی درآمدهای نفتی همراه خواهد بود، به کف خود برسد. پیش‌بینی می‌شود هزینه مراقبت‌های بهداشتی مربوط به کووید-۱۹ و پرداخت کمک‌های اجتماعی به رشد هزینه‌های دولت که در سیطره یارانه‌ها و افزایش حقوق کارکنان در سال‌های ۲۰۲۰-۲۱ و بعد از آن است، منجر شود. پیش‌بینی می‌شود که انتشار اوراق قرضه گسترده سال ۲۰۲۰-۲۱ ادامه داشته باشد و پرداخت سودهای بالاتر منجر به رشد کلی کسری بودجه در میان مدت شود، در حالیکه نسبت اولیه کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی اندکی کاهش یابد.

پیش‌بینی می‌شود تورم در میان‌مدت همچنان بالا باشد، در حالی که ایجاد شغل خصوصاً با افزایش مشارکت نیروی کار ضعیف باشد. برآورد می‌شود که علی‌رغم خودداری دولت از انتشار مستقیم پول برای جبران کسری بودجه، تورم در سال ۲۰۲۰-۲۱ به ۳۹ درصد افزایش یابد. با وجود شکاف زیاد تولید در اقتصاد، انتظار می‌رود به دلیل فضای عدم اطمینان اقتصادی و رشد بالای نقدینگی با ادامه فشارهای حساب معاملات خارجی، فشارهای تورمی همچنان بالا بمانند. ساختار فعلی اقتصاد ایران نقش بخش خصوصی را به عنوان موتور اصلی ایجاد

شغل تضعیف می‌کند و از این رو چشم‌اندازهای شغلی حتی در شرایط احیای معتدل سال ۲۰۲۱-۲۲ برای عرضه روزافزون نیروی کار به صورت مطلق کافی نخواهد بود.

شیوع کووید-۱۹ از طریق کاهش درآمد از بازار کار و تورم بالا بر رفاه خانوارها تأثیر می‌گذارد. تخمین زده می‌شود که کاهش درآمد از بازار کار در کوتاه‌مدت به طور قابل توجهی فقر را افزایش دهد، به طوری که خانوارهای ساکن در مناطق آسیب‌دیده کشور و خانوارهای خود-اشتغال شاغل در بخش‌های خدمات بیشتر تحت تأثیر قرار می‌گیرند. پرداخت نقدی دولت تا حدودی به جبران شوک کمک می‌کند، اما تورم بالا با کاهش ارزش واقعی این پرداخت‌ها مانع تأثیر مسکن آن می‌شود. محدودیت‌های مالی ممکن است فضا را برای واکنش گسترده‌تر محدود کند، اما هدف‌گذاری بهتر پرداخت نقدی می‌تواند به کاهش هزینه‌های مالی اقدامات تسکین‌دهنده کمک کند. بخش تمرکز ویژه (بخش بعدی این مقاله) این شماره، تأثیر مجزای کووید-۱۹ و تورم را بررسی می‌کند.

مخاطرات و فرصت‌ها

مخاطرات پیش روی اقتصاد ایران مربوط به تحول همه‌گیری کووید-۱۹ و تحولات ژئوپلیتیکی

است. اگر بازگشت گسترده شیوع کووید-۱۹ منجر به اتخاذ اقدامات محدودکننده شدید شود و یا واکنش قابل اعتمادی در سال ۲۰۲۱ توزیع نشود، آنگاه چشم‌انداز اقتصادی در معرض مخاطرات قابل توجهی است. اگر همه‌گیری منجر به کاهش دائمی ظرفیت تولید ایران شود، احیای اقتصاد در مدت زمان طولانی ممکن است ضعیف‌تر باشد. اتکای بیشتر دولت به انتشار اوراق بدهی و فروش دارایی در بورس اوراق بهادار، ریسک سرایت مالی را افزایش می‌دهد و می‌تواند فشار بیشتری بر بخش بانکی دچار کمبود سرمایه وارد کند. در صورت اعمال محدودیت‌های تجاری بیشتر (به عنوان مثال، در مورد صادرات به عراق) یا عدم ترمیم تقاضا در چین و سایر شرکای اصلی صادراتی در میان مدت، تراز معاملات خارجی ممکن است بدتر شود. فعالیت اقتصاد در سطحی پایین‌تر و کمتر از تولید بالقوه، بهبود در سال‌های آتی را می‌تواند قوی‌تر نماید. پیوند محدود اقتصاد ایران با سایر کشورهای جهان میزان مواجهه با شوک‌های خارجی را کاهش می‌دهد. ریسک رو به بالا برای چشم‌انداز اقتصاد ایران شامل بهبود بیشتر در بازار نفت است که می‌تواند به صادرات ایران از طریق حجم صادرات و قیمت کمک کند. لغو بخش قابل توجهی از تحریم‌های ایالات متحده تأثیر مثبت زیادی خواهد داشت، همان‌طور که در پی برنامه جامع اقدام مشترک در سال ۲۰۱۵ این‌گونه شد.

بحران‌های فراوانی که اقتصاد ایران با آن روبرو است، ضرورت استراتژی‌های تسکینی بیشتر برای

حمایت اجتماعی همراه با اصلاحات اقتصادی عمیق‌تر را افزایش می‌دهد. رکود اقتصادی چند سال اخیر، رفاه ایرانیان را به شدت کاهش داده و فشار بی‌سابقه‌ای را برای آسیب‌پذیرترین افراد ایجاد کرده است که این امر ضرورت اصلاحات را بیش از پیش افزایش می‌دهد. اقدامات مسکن توانسته‌اند بخشی از فشارها را در گذشته جبران کنند، اما به دلیل فقدان ساز و کارهای دقیق هدف‌گیری، عمدتاً موردی بوده و پایدار نبوده‌اند. پلتفرم آزمایشی جدید اطلاعات رفاهی ایرانیان می‌تواند ابزاری تعیین‌کننده در اجرای مداخلات آینده و استراتژی‌های حمایت اجتماعی باشد. پایداری چنین اقداماتی و بهبود کلی اقتصاد در نهایت به مجموعه اصلاحات اقتصادی عمیق‌تری بستگی دارد که هدف آن تنوع اقتصادی

بیشتر و گسترش بخش خصوصی است.

جدول ۲. ایران: شاخص‌های مالی و اقتصادی منتخب، ۱۸-۲۰۱۷ تا ۲۳-۲۰۲۲

۲۰۲۲-۲۳	۲۰۲۱-۲۲	۲۰۲۰-۲۱	۲۰۱۹-۲۰	۲۰۱۸-۱۹	۲۰۱۷-۱۸	
پیش‌بینی	پیش‌بینی	پیش‌بینی	عملکرد	عملکرد	عملکرد	
(درصد تغییر سالانه، در غیر این صورت تصریح می‌شود)						بخش واقعی
۱,۷	۱,۵	-۳,۷	-۶,۵	-۵,۴	۳,۷	تولید ناخالص داخلی به قیمت عوامل
۲,۲	۲,۱	۲	۲,۴	۳,۶	۳,۸	تولید کل نفت خام (میلیون بشکه در روز)
۴۸	۴۲	۴۰	۶۱,۴	۶۸,۳	۵۲,۸	میانگین قیمت نفت خام (دلار)
(تغییر درصد سالانه، در غیر این صورت تصریح می‌شود)						پول و قیمت‌ها
۲۴,۵	۲۸,۳	۳۹,۱	۴۱,۲	۳۱,۲	۹,۶	تورم شاخص قیمت مصرف‌کننده
(درصدی از GDP، در غیر این صورت تصریح می‌شود)						سرمایه‌گذاری و پس‌انداز
۴۱,۳	۴۱	۴۰,۷	۴۱,۳	۳۴,۷	۳۴,۷	تشکیل سرمایه ناخالص
۴۱,۹	۴۱,۶	۴۰,۱	۴۲,۱	۴۰,۶	۳۸,۳	پس‌انداز ملی ناخالص
(درصدی از GDP، در غیر این صورت تصریح می‌شود)						منابع مالی دولت
۹,۸	۹,۵	۹,۳	۱۱,۲	۱۵,۴	۱۷	درآمد کل
۶	۵,۸	۵,۶	۵,۹	۶,۷	۷,۶	درآمد مالیاتی
۳,۳	۳,۲	۳,۱	۳,۴	۳,۴	۳,۵	مالیات مستقیم
۲,۷	۲,۶	۲,۵	۲,۵	۳,۳	۴,۱	مالیات غیرمستقیم
۱۶,۷	۱۶,۲	۱۵,۹	۱۴,۹	۱۷	۱۸,۷	مخارج کل
۱۲,۳	۱۲,۴	۱۲,۹	۱۲,۵	۱۴,۵	۱۵,۹	جاری
-۶,۹	-۶,۷	-۶,۶	-۳,۷	-۱,۶	-۱,۸	خالص وام‌دهی / وام‌گیری (تراز کلی)
۴۹,۴	۴۷	۴۵,۱	۴۲,۹	۴۱,۸	۳۶,۱	بدهی دولت (درصدی از GDP)
(درصدی از GDP، در غیر این صورت تصریح می‌شود)						بخش خارجی
۰,۷	۰,۵	-۰,۶	۰,۹	۵,۹	۳,۵	حساب جاری
۰	-۰,۱	-۰,۷	۰,۷	۵,۵	۳,۳	خالص صادرات
۱۳,۴	۱۲,۸	۱۲,۳	۱۶	۲۲,۷	۲۴,۲	صادرات کالاها و خدمات
۱۳,۴	۱۲,۹	۱۳	۱۵,۳	۱۷,۱	۲۱	واردات کالاها و خدمات
(میلیارد ریال)						ارقام غیررسمی
۵۳,۵۱۶,۱۸۵	۴۲,۰۵۵,۹۱۵	۳۱,۷۷۳,۳۳۶	۲۴,۴۱۲,۵۹۵	۱۹,۱۲۸,۸۶۳	۱۵,۳۱۶,۵۳۴	تولید ناخالص داخلی، اسمی

منبع: سازمان‌های ایران و پیش‌بینی‌ها و برآوردهای بانک جهانی

۳. تمرکز ویژه: آثار رفاهی تورم و شیوع کووید-۱۹ در ایران

در این بخش آخرین برآوردهای فقر و نابرابری در ایران ارائه می‌شود. در این بخش همچنین تحلیل آثار رفاهی و مرتبط با فقر ناشی از شیوع کووید-۱۹ در ایران که در شماره قبلی پایش اقتصادی ایران انجام شده است، ادامه یافته و به روز می‌شود. این بخش با ارزیابی تأثیر تورم بالا در کشور و آثار تسکینی بالقوه اقدامات کمک‌های اجتماعی در مواجهه با این بیماری همه‌گیر، تحلیل را ادامه می‌دهد. فقر با استفاده از خط فقر بین‌المللی ۵٫۵ دلار آمریکا (برحسب برابری قدرت خرید ۲۰۱۱)، با استفاده از آخرین ویرایش برآورد برابری قدرت خرید) اندازه‌گیری می‌شود. تجزیه و تحلیل ما نشان می‌دهد که بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ و تورم بالای مداوم باعث تشدید فشار بر درآمد خانوارها که از پیش به دلیل افزایش فقر آسیب دیده‌اند، می‌شود. حمایت‌های اجتماعی می‌تواند تا حدی به کاهش این اثرات کمک کند، اما می‌تواند بهتر هدف‌گذاری شوند.

مقدمه

ایران در پی وضع مجدد تحریم‌های ایالات متحده در سال ۲۰۱۸ و بحران کووید-۱۹ در سال ۲۰۲۰ وارد سومین سال متوالی رکود اقتصادی خود شد. ضمن این که کاهش ارزش ریال به تورم دامن زد. نرخ رشد تولید ناخالص داخلی سرانه در سال ۲۰۱۸-۱۹ معادل ۷٫۰- درصد، در سال ۲۰۱۹-۲۰ معادل ۷٫۷- درصد و انتظار می‌رود در سال ۲۰۲۰ معادل ۵٫۴- درصد باشد. تورم، که از سال ۲۰۱۷ شروع به کاهش کرده بود، در سال ۲۰۱۹ با کاهش شدید ارزش ریال دوباره افزایش یافت. نرخ ارز در بازار موازی از ۲۲۰ هزار ریال به ازای هر دلار فراتر رفت و میزان کاهش ارزش ریال در آوریل تا ژوئن ۲۰۲۰ برابر با کل سال قبل بود. شاخص قیمت مصرف‌کننده با ۱۰ واحد درصد افزایش به ۴۱٫۲ درصد در ۲۰۱۹-۲۰ رسید و تورم در سال ۲۰۲۰ در خلال همه‌گیری به سرعت خود ادامه داده است و در اکتبر ۲۰۲۰ به بالاترین افزایش ماهانه در ۲ سال اخیر رسیده است.

این روندها در اقتصاد کلان و شوک اقتصادی ناشی از همه‌گیری، نگرانی‌هایی را در مورد رفاه مردم ایران ایجاد می‌کند. کانال‌های اصلی که شیوع کووید-۱۹ از طریق آن‌ها بر رفاه خانواده تأثیر گذاشته است، کاهش درآمد و افزایش هزینه‌های زندگی است. درآمد کارگران مشاغل آزاد در بخش‌های خدماتی و پر بر خوردی که انجام آن‌ها از خانه دشوار است، بیشترین آسیب را دیده است.^۱ تورم به خصوص افزایش قیمت غذا و دیگر کالاهای اساسی، استانداردهای زندگی خانوارها را بدتر کرده است. پرداخت‌های نقدی در حال انجام دولت به جبران شوک‌های درآمدی کمک می‌کند، اما از آثار تسکینی آن به واسطه تورم بالایی که ارزش واقعی این پرداخت‌های انتقالی را کاهش می‌دهد، کاسته می‌شود. این بخش به طور دقیق این تأثیرات را بررسی می‌کند.

^۱ بررسی مهارت‌ها در ۵۳ کشور نشان می‌دهد احتمال اینکه کارگران هتل‌ها و رستوران‌ها، بخش ساخت و ساز، کشاورزی و تجارت بتوانند از خانه کار کنند کمتر است (Hatayama et al.2020). بررسی‌های تلفنی انجام شده توسط بانک جهانی در کشورهای در حال توسعه نشان داده است که زنان و کارگران کم‌سواد احتمالاً شغل خود را از دست می‌دهند، به ویژه در بخش‌های صنعت و خدمات (سانچز-پارامو و نارایان، ۲۰۲۰). یافته‌هایی مشابه در ایالات متحده، انگلیس و آلمان نیز مورد تأیید قرار گرفته است (آدامز و همکاران، ۲۰۲۰).

روند جاری فقر و نابرابری در ایران

اندازه‌گیری فقر در این مقاله از روش گزارش‌های قبلی پایش اقتصادی ایران و استانداردهای بین‌المللی معتبر پیروی می‌کند. در غیاب یک خط فقر رسمی، آستانه فقر، خط فقر بین‌المللی طبقه متوسط به بالای ۵,۵ دلار برای هر روز در نظر گرفته می‌شود. برای اندازه‌گیری فقر ابتدا نیاز به تعریف شاخصی برای اندازه‌گیری رفاه یا استاندارد زندگی است. این مقاله هم از مصرف خانوار و هم از درآمد خانوار (به ازای هر نفر)، با پیروی از روش‌های استاندارد برای تهیه شاخصی کلی و با انجام تعدیل قیمت برای اطمینان از قابلیت مقایسه سال‌های پیمایش و مابین خانوارها استفاده می‌کند (دیتون و زیدی، ۲۰۰۲؛ هاتون و خاندکر، ۲۰۰۹).^۱ برای خط فقر -سطحی حداقلی که فرد دارای درآمد کمتر از آن به عنوان یک فرد فقیر محسوب می‌شود- ما از خط بین‌المللی طبقه متوسط رو به بالا^۲ معادل ۵,۵ دلار بر اساس برابری قدرت خرید استفاده می‌کنیم (جولیف و پریدز، ۲۰۱۶).^۳ ارقام از ۱۷-۲۰۱۶ به بعد با استفاده از تجدید نظر در برابری قدرت خرید در ماه مه ۲۰۲۰ به روز می‌شود^۴ و بنابراین با برآوردهای قبلی متفاوت است؛^۵ روندها و الگوهای درون کشوری که در کارهای قبلی بحث شده است (کازمی و همکاران، ۲۰۲۰؛ حیاتی و همکاران ۲۰۱۸) به قوت خود باقی مانده‌اند.

کاهش فقر در ایران در سال‌های اخیر متوقف شده و نابرابری در حال افزایش است. در سه شماره از پایش اقتصادی ایران، بخش تمرکز ویژه (حیاتی و همکاران، ۲۰۱۸؛ کازمی و همکاران، ۲۰۲۰) به گزارش روند جاری فقر و نابرابری و عوامل تعیین‌کننده آن‌ها پرداخته است. در دوره‌ای از کاهش فقر بین سال‌های ۱۰-۲۰۰۹ و ۱۳-۲۰۱۲ فقر به میزان ۴ واحد درصد کاهش یافت؛ عملکرد قابل توجهی که متأثر از برنامه پرداخت نقدی همگانی آغاز شده در سال ۲۰۱۱ بود. با کاهش ارزش واقعی این پرداخت‌ها، این کاهش فقر نتوانست تداوم یابد و منجر به افزایش تدریجی فقر در سال‌های بعدی تا ۱۷-۲۰۱۶ شد. نرخ فقر کشوری با اندکی کاهش از ۱۱,۶ درصد در سال ۱۷-۲۰۱۶ به ۱۰,۸ درصد در سال ۱۸-۲۰۱۷ (شکل ۱۹)، عمدتاً به دلیل افزایش درآمد نیروی کار، تغییر یافته است (کازمی و همکاران، ۲۰۲۰). در جدیدترین برآورد، فقر در سال ۱۹-۲۰۱۸ مجدداً به ۱۲,۳ افزایش یافته، تغییری که باز هم مربوط به کاهش ارزش واقعی پرداخت نقدی و درآمد کارگران بود (همان). فقر شهری و روستایی روند مشابهی را دنبال کرده‌اند، اگرچه فقر روستایی به‌طور قابل توجهی بیشتر و در سال ۱۹-۲۰۱۸ معادل ۲۴,۲ درصد بود (در مقایسه با ۸,۳ درصد در مناطق شهری). نابرابری اندازه‌گیری شده توسط ضریب جینی از سال ۱۷-۲۰۱۶ به طور مداوم افزایش یافته است (شکل ۲۰). نابرابری در مناطق شهری نیز در این دوره افزایشی مداوم داشت، اما نابرابری در مناطق روستایی در سال ۱۹-۲۰۱۸ افزایش نیافت.

^۱ مجموع مصرف، هزینه‌های مربوط به سلامت و کالاهای بادوام را شامل نمی‌شود و از نظر زمانی و مکانی تورم‌زدایی می‌شود تا تغییر قیمت‌ها را در طول دوره بررسی و تفاوت قیمت در مناطق مختلف را در محاسبه مد نظر قرار دهد. شاخص قیمت مصرف‌کننده مورد استفاده برای تبدیل ارقام به قیمت ثابت ۲۰۱۱ از مرکز آمار ایران (SCI) گرفته شده است.

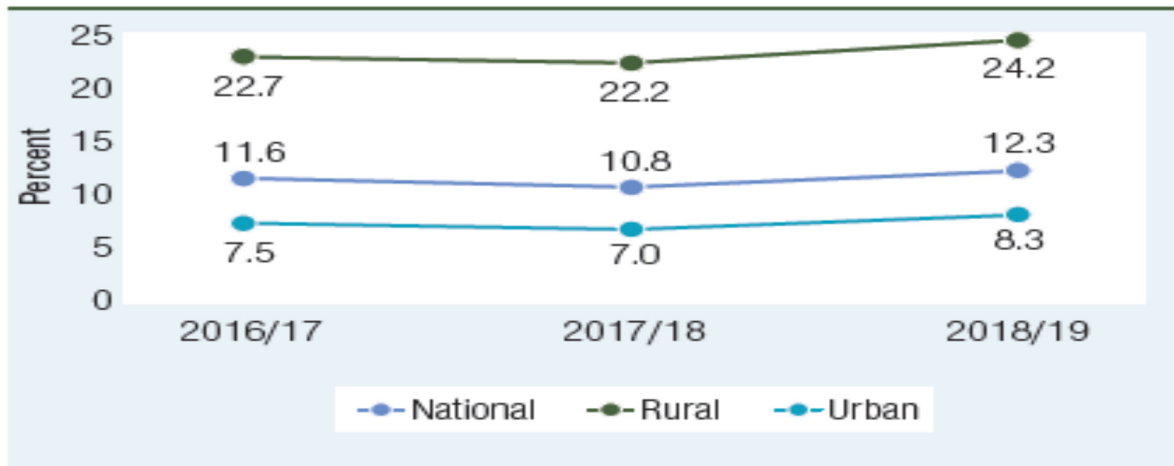
^۲ از آنجا که فقر شدید در ایران تقریباً وجود ندارد، ما از خط فقر بسیار رایج ۱,۹ دلار استفاده نمی‌کنیم.

^۳ سطح فقر نسبت به میزان گزارش شده توسط بانک جهانی در پایش فقر جهانی (در شاخص‌های توسعه جهانی و PovcalNet) کمی متفاوت است. تفاوت اصلی از نحوه محاسبه رفاه کل ناشی می‌شود.

^۴ <https://www.worldbank.org/en/programs/icp6>.

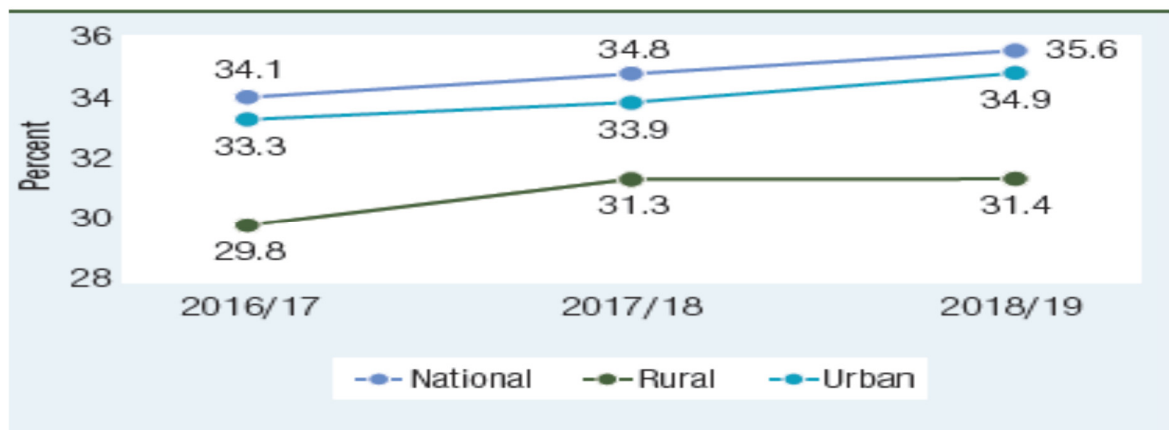
^۵ همانند بسیاری دیگر از کشورها و برآوردهای جهانی، با ارقام اصلاح شده برابری قدرت خرید سال ۲۰۱۱، فقر افزایش یافت (آتامانوف و همکاران، ۲۰۲۰).

شکل ۱۹. نرخ فقر سرشمار (سرانه مصرف) با لحاظ ۵,۵ دلار بر اساس برابری قدرت خرید سال ۲۰۱۱ در کشور و به تفکیک شهر و روستا، ۲۰۱۶-۱۷ تا ۲۰۱۸-۱۹

منبع: محاسبات نویسنده بر اساس داده‌های هزینه و درآمد خانوار در سال‌های ۲۰۱۶-۱۷ تا ۲۰۱۸-۱۹

شکل ۲۰. ضریب جینی (سرانه مصرف) در کشور و به تفکیک شهر و روستا، ۲۰۱۶-۱۷ تا ۲۰۱۸-۱۹

منبع: محاسبات نویسنده بر اساس داده‌های هزینه و درآمد خانوار در سال‌های ۲۰۱۶-۱۷ تا ۲۰۱۸-۱۹

اثر کووید-۱۹ و تورم بر فقر و رفاه خانوار

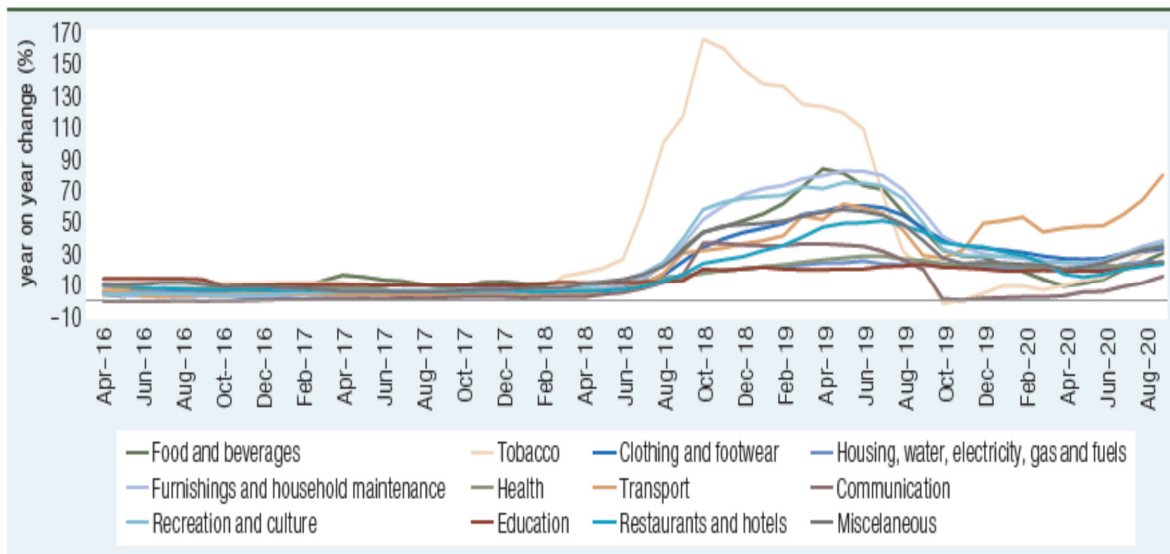
تورم بالا در سال ۲۰۲۰ به ایران بازگشت. قیمت مواد غذایی افزایش یافته است که این به ویژه پیامدهای نگران‌کننده‌ای برای هزینه زندگی افراد فقیر و آسیب‌پذیر دارد. پس از افزایش قیمت‌ها در سال ۲۰۱۸، کاهش مداوم ارزش ریال و همه‌گیری کووید-۱۹ در سال ۲۰۲۰ دوباره تورم را افزایش داد. کاهش شدید ارزش ریال باعث افزایش قیمت کالاهای وارداتی شد که این به نوبه خود قیمت کالاهای وارداتی در داخل کشور را افزایش داد. ذرت، برنج و دانه سویا در زمره ۵ محصول اول وارداتی در ایران قرار دارند؛ سبزیجات^۱ ۱۵ درصد از کل واردات را به خود اختصاص می‌دهد.^۲ از آنجا که بسیاری از کالاهای اصلی وارد می‌شوند، قیمت مواد غذایی به طور خاص در معرض خطر قرار می‌گیرد. بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ - که در اوایل سال ۲۰۲۰ به ایران رسید- این فشارها را افزایش داد.

^۱ Vegetables

^۲ داده‌های سال ۲۰۱۷ از پایگاه اطلاعات جامع تجارت جهانی گرفته شده است؛ <https://wits.worldbank.org>

مشکلات مربوط به زنجیره‌های تأمین، محدودیت در جابجایی نیروی کار و کاهش تقاضای جهانی در بحبوحه همه‌گیری، در بسیاری از کشورها خود را به صورت افزایش قیمت محصولات کشاورزی و تورم قیمت مواد غذایی بروز داده است. بیشترین افزایش شاخص قیمت مصرف‌کننده در ایران مربوط به مواد غذایی، نوشیدنی‌ها و دخانیات بوده است (شکل ۲۱). قیمت بسیاری از اقلام دیگر مانند مبلمان و لوازم منزل، وسایل تفریحی و فرهنگی و حمل و نقل نیز بالا بوده است.

شکل ۲۱. شاخص قیمت مصرف‌کننده در کشور به تفکیک کالاها و خدمات (درصد تغییر سالانه)

منبع: محاسبات نویسنده بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران

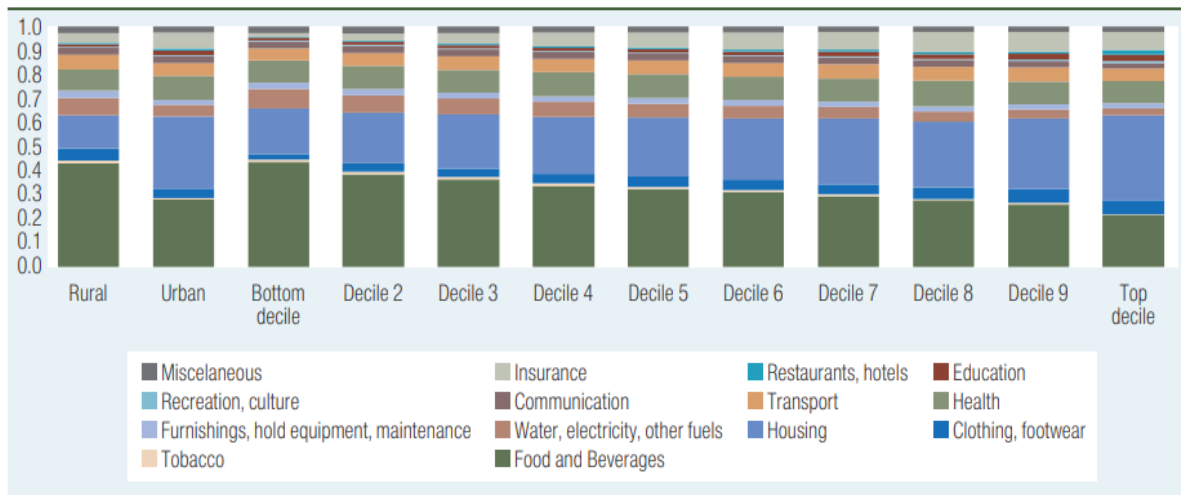
افزایش هزینه‌های زندگی به شدت با کاهش رفاه اقتصادی-اجتماعی مرتبط است، اما همه به یک اندازه تحت تأثیر قرار نمی‌گیرند. میزان کاهش قدرت خرید به واسطه تورم به اقلام مصرفی و همچنین تفاوت افزایش قیمت‌ها در مناطق مختلف بستگی دارد. به عنوان مثال، هزینه‌های تنباکو فقط ۱ درصد از کل بودجه خانوار است، بنابراین افزایش زیاد قیمت تنباکو توسط اکثر افراد بسیار کم احساس می‌شود. افزایش هزینه‌های غذا پیامدهای عمیق‌تری به ویژه برای فقرا دارد. سهم مواد غذایی معادل ۴۳ درصد از بودجه خانوار در مناطق روستایی^۱ و برای خانوارهای حاضر در پایین‌ترین دهک رفاهی است (شکل ۲۲). تورم اجاره بها اثر بیشتری بر طبقه متوسط و حتی خانوارهای مرفه‌تر شهری دارد، زیرا سهم هزینه‌های مسکن در مناطق شهری (۳۰ درصد کل هزینه) و در دهک بالا (۳۵ درصد) زیاد است. هزینه‌های حمل و نقل تقریباً ۵ تا ۶ درصد از کل مخارج را تشکیل می‌دهد، بدون اینکه تفاوت زیادی در گروه‌های مختلف درآمدی داشته باشد.

ما با ترکیب داده‌های مربوط به تورم و سبدهای مختلف هزینه‌ای برای خانوارها در مناطق مختلف و در سرتاسر گروه‌های درآمدی، شاخص‌های قیمت مختص هر گروه را محاسبه می‌کنیم. از نظر روش‌شناسی، این تخمین از روش کراوینو و لفچنکو (۲۰۱۷) تبعیت می‌کند که تأثیر ابرتورم مکزیک را در سال ۱۹۹۴ بر

^۱ از آنجا که خانوارها ممکن است در واکنش به تورم بالا، ترکیب بودجه خود را تغییر دهند، سهم بودجه برای سال ۱۷-۲۰۱۶ قبل از شروع فشارهای تورمی در ایران محاسبه شده است.

روی استاندارد زندگی خانوارها در گروه‌های مختلف درآمدی تخمین زده‌اند.^۱ بر خلاف شاخص عمومی قیمت، که افزایش قیمت برای کالاها و خدمات مختلف را با استفاده از یک سبد مشترک برای کل کشور می‌سنجد، به جای آن یک شاخص قیمت مختص هر گروه، تفاوت سبد مصرفی را در نظر می‌گیرد؛ به عنوان مثال لحاظ سهم بیشتر هزینه‌های خوراک برای خانوارهای فقیرتر یا هزینه‌های بیشتر اجاره خانه در مناطق شهری. متفاوت از شاخص قیمت مصرف‌کننده گزارش شده توسط مرکز آماری ایران که برای دهک‌ها و به تفکیک استان‌ها وجود دارد، شاخص‌های مختص هر گروه که در این بخش به کار رفته است، با تفکیک بیشتر زیربخش‌های این گروه‌ها (به عنوان مثال مناطق روستایی در یک استان خاص) امکان تجزیه و تحلیل دقیق‌تر را فراهم می‌سازند. به علاوه، این شاخص‌ها با سرجمع‌های رفاهی مورد استفاده برای اندازه‌گیری فقر، به استثنای اقلام بادوام و هزینه‌های بهداشتی تطبیق داده شدند.

شکل ۲۲. سهم مخارج به تفکیک کالاها و خدمات (درصد) به تفکیک مناطق شهری و روستایی و دهک‌های رفاهی

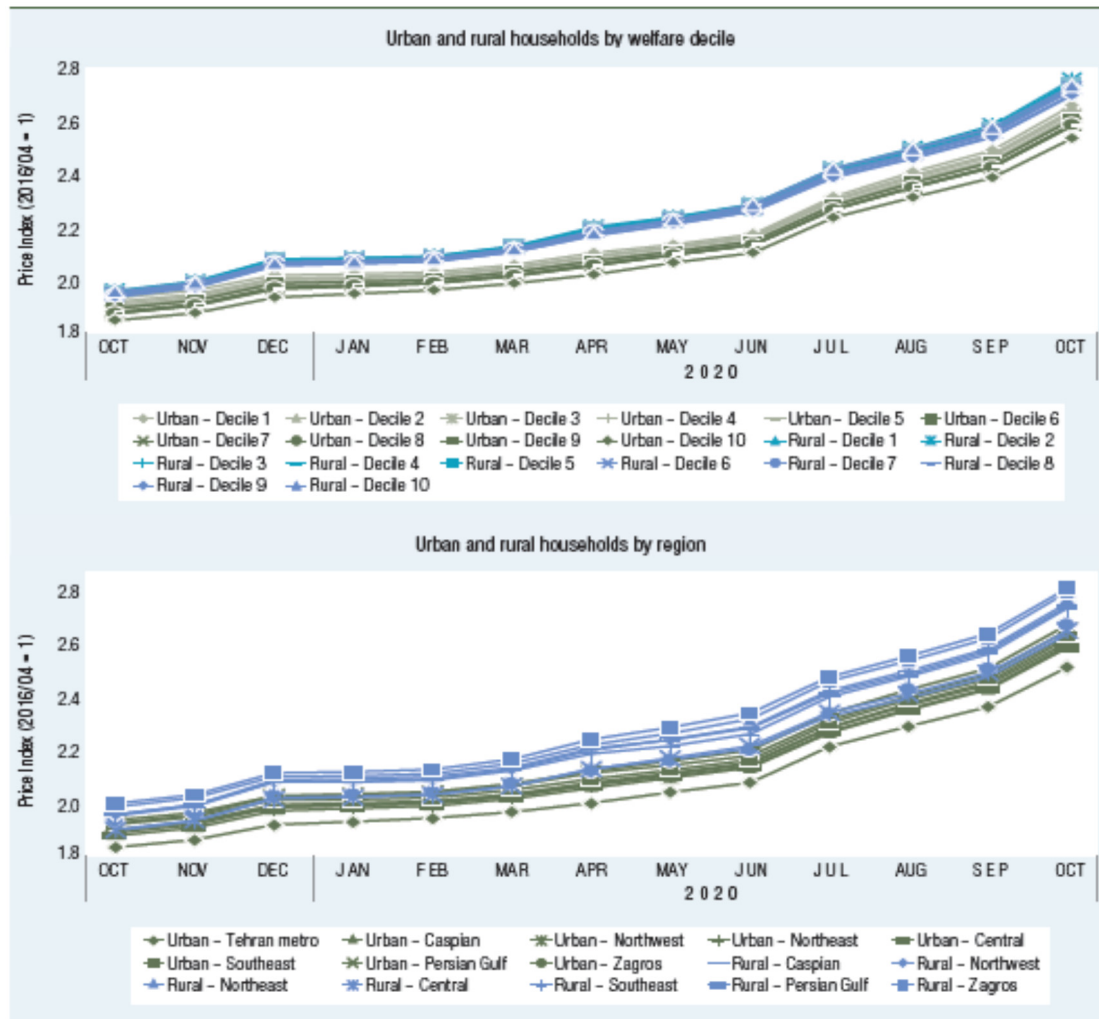
منبع: محاسبات نویسنده بر اساس داده‌های هزینه و درآمد خانوار در سال‌های ۱۷-۲۰۱۶

تورم در گروه‌های مختلف، از تفاوتی آشکاری برخوردار است، به طوری که خانوارهای فقیر روستایی و خانوارهای روستایی ساکن در منطقه زاگرس بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته‌اند. به طور متوسط در سطح ملی، تا اکتبر ۲۰۲۰، سبد مصرفی ۲٫۶ برابر گران‌تر از آوریل ۲۰۱۶ بود. خانوارهای روستایی در همه گروه‌های درآمدی شاهد بالاترین افزایش قیمت سبد مصرفی بوده‌اند (شکل ۲۳). خانوارهای فقیر روستایی بالاترین افزایش قیمت را تجربه کردند؛ ۲٫۸ برابر تا اکتبر سال ۲۰۲۰. افزایش هزینه زندگی خانوارهای شهری به طور کلی کمتر بود، اما در گروه‌های مختلف درآمدی تفاوت‌هایی به چشم می‌خورد؛ ۲٫۷ برابر افزایش برای پایین‌ترین دهک درآمدی خانوارهای شهری و ۲٫۵ برابر افزایش برای ثروتمندترین خانوارهای شهری که این رقم کمترین افزایش هزینه زندگی در بین تمام گروه‌ها و پایین‌ترین از متوسط کشور بود. برخی از مناطق کشور نیز بیشتر تحت تأثیر قرار گرفتند. خانوارهای روستاهای زاگرس (کرمانشاه، کردستان، همدان، چارمحال و بختیاری، لرستان، ایلام و کهگیلویه و بویراحمد) بیشترین افزایش قیمت (۲٫۸ برابر افزایش) را داشتند و خانوارهای مناطق شهری این منطقه نیز تورمی بالا (۲٫۷ برابر) را لمس کردند. خانوارهای کلان‌شهر تهران کمترین افزایش قیمت را در

^۱ اگرچه ما فقط می‌توانیم تغییر رفاهی متناسب به تفاوت قیمت برای خانوارهایی که انواع مختلفی از کالاها را مصرف می‌کنند (تفاوت بین‌گروهی) شناسایی کنیم، اما این امر برای تفاوت درون گروه‌های کالایی میسر نیست.

سبد مصرفی خود (۲,۵ برابر افزایش) مشاهده کردند. در میان خانوارهای شهری، مناطق حاشیه خلیج فارس (۲,۶ برابر) و جنوب شرقی (۲,۶ برابر) از تورم نسبتاً بالایی نسبت به سایر مناطق برخوردار بوده‌اند.

شکل ۲۳. شاخص قیمت مختص هر گروه (آوریل ۲۰۱۶ = ۱)

منبع: محاسبات نویسنده بر اساس داده‌های هزینه و درآمد خانوار در سال‌های ۱۷-۲۰۱۶ و شاخص قیمت مصرف‌کننده از مرکز آمار ایران
 ملاحظه: استان‌ها در مناطق زیر گروه‌بندی می‌شوند: کلان‌شهر تهران (بخش‌های شهری تهران و البرز)، خزر (گلستان، گیلان، مازندران)؛ شمال غربی (آذربایجان شرقی و غربی، زنجان، اردبیل)؛ شمال شرقی (خراسان رضوی، سمنان، خراسان شمالی و جنوبی)؛ مرکزی (مناطق روستایی تهران و البرز، قم، قزوین، مرکزی، فارس، اصفهان)؛ جنوب شرقی (کرمان، سیستان و بلوچستان، یزد)؛ خلیج فارس (خوزستان، بوشهر، هرمزگان)؛ زاگرس (کرمانشاه، کردستان، همدان، چهارمحال و بختیاری، لرستان، ایلام، کهگیلویه و بویراحمد)

ما برای ارزیابی تأثیر اضافه تورم بالا در کشور، تخمین تأثیرات رفاهی شوک اقتصادی ناشی از همه‌گیری در مطالعه کاظمی و همکاران (۲۰۲۰) را ادامه می‌دهیم. در این مطالعه از یک تحلیل تعادل جزئی برای شبیه‌سازی تأثیرات مرتبه اول شوک بر منابع مختلف درآمد خانوار با استفاده از ریزداده‌های پیمایش هزینه و درآمد خانوار در سال ۱۹-۲۰۱۸ استفاده می‌شود. سپس تغییر درآمد بر روی سرجمع رفاهی (مصرف سرانه و درآمد سرانه) اعمال می‌شود تا افزایش نرخ فقر را محاسبه کند. در گام دوم از شبیه‌سازی، با استفاده از شاخص‌های قیمت مختص هر گروه،

تأثیر تورم را اضافه می‌کنیم، یعنی برآوردی از اینکه اکنون با توجه به قیمت‌های جدید، توان مالی خانوارها چقدر است. به عنوان یک پایه، با استفاده از رشد اسمی سرانه مصرف خصوصی، سرجمع رفاه سال ۲۰۲۰ از پیمایش هزینه و درآمد خانوار سال ۱۹-۲۰۱۸ مورد پیش‌بینی قرار گرفته و خط فقر با استفاده از تغییر شاخص‌های قیمت مختص هر گروه به روز شده تا ارزش آن در همان سال پایه به دست آید. نرخ پایه فقر ۱۵,۲ درصد (فقر مصرف سرانه) و ۲۰,۴ درصد (فقر درآمد سرانه) است.

اثرات درآمدی برای کارکنان حقوق‌بگیر و کارکنان خوداشتغال و حسب بخش اشتغال متفاوت است.

جدول ۳ این پارامترها را نشان می‌دهد که ۱ نشانگر عدم تغییر درآمد پس از شوک است. به عنوان مثال، فرض بر این است که درآمد خوداشتغالی به ۸۰ درصد سطح سالانه قبل از وقوع شوک کاسته می‌شود. می‌توانیم این را معادل افت این نوع درآمد به مدت دو ماه و نیم از سال تصور کنیم. تغییرات درآمد کارگری بر اساس استان محل اقامت تعدیل می‌شود تا اثر بیشتر این بیماری بر برخی مناطق نسبت به سایر مناطق کشور لحاظ گردد.^۱ شوک کوچک دیگری به پرداخت‌های خصوصی خانوار (داخلی و ارسال پول از سایر کشورها) وارد شد که در خلال همه‌گیری با افت همراه بوده است.^۲

جدول ۳. ایران: پارامترها بر حسب نوع درآمد و بخش‌های اقتصادی مشاغل	
پارامترهای سناریو	منبع درآمد
درصد از درآمد اولیه (ماه‌های بدون درآمد)	
۰,۸۰ (۲,۴ ماه)	خوداشتغالی در کل
۰,۵۰ (۶ ماه)	خوداشتغالی در بخش‌های منتخب*
۱ (بدون تغییر)	حقوق - بخش عمومی
۰,۹۰ (۱,۲ ماه)	حقوق - بخش خصوصی در کل
۰,۷۰ (۳,۶ ماه)	حقوق - بخش‌های منتخب بخش خصوصی*
۰,۹۵ (۱ ماه)	پرداخت انتقالی خانوارها (ارسال پول)
۱ (بدون تغییر)	بازنشستگی
۱ (بدون تغییر)	کمک اجتماعی (پیش از کووید)

ملاحظه: بخش‌های منتخب شامل بخش‌های ساخت و ساز، خرده‌فروشی، حمل و نقل، هتل‌ها و رستوران‌ها، ارتباطات، مشاوران املاک، فعالیت‌های اداری و پشتیبانی، سرگرمی و هنر و سایر خدمات هستند.

افت در درآمد کل در نیمه فقیرتر خانوارها که بیشتر در بخش‌هایی مشغول به کار هستند که تحت

تأثیر زیاد همه‌گیری قرار دارند، بیشتر است. تخمین زده می‌شود که این افت درآمد ۱۰ واحد درصد فقر را افزایش دهد. طبق این شبیه‌سازی، شوک در درآمد و انتقال پول به کارگران به طور متوسط ۱۴,۵ درصد کل درآمد خانوار

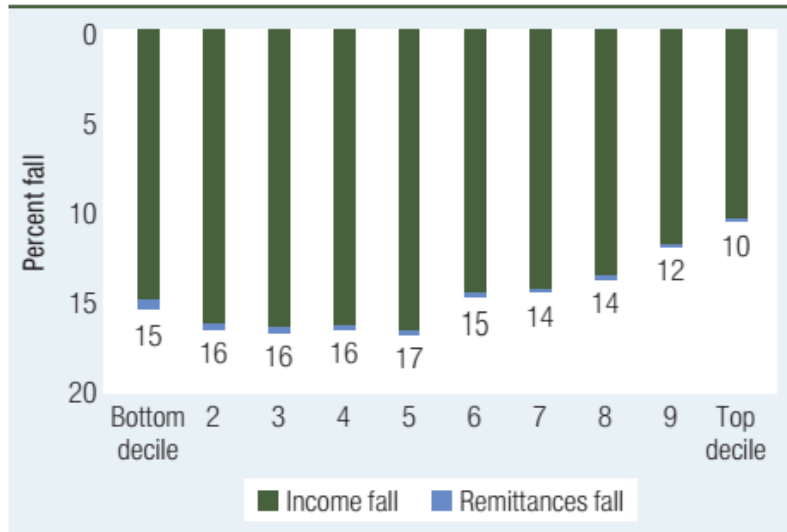
^۱ پارامترهای مختص هر استان با مطالعه کاظمی و همکاران (۲۰۲۰) کمی متفاوت است تا تحولات گسترش ویروس را از آن زمان به بعد در سراسر استان‌ها لحاظ کرده باشد.

^۲ راتا و همکاران (۲۰۲۰) تخمین می‌زنند که در سال ۲۰۲۰ به میزان ۵ درصد از جریان ارسال پول به ایران نسبت به سال ۲۰۱۹ کاهش یابد. ما نمی‌توانیم ارسال پول‌های داخلی و خارجی را در پیمایش هزینه درآمد خانوار از هم تمیز دهیم.

را کاهش می‌دهد. خانوارهای حاضر در نیمه پایینی گروه‌های درآمدی، با کاهش درآمد ۱۵ تا ۱۷ درصدی روبرو هستند، در حالی که کل افت درآمد افراد حاضر در نیمه بالایی گروه‌های درآمدی بین ۱۰ تا ۱۴ درصد است (شکل ۲۴).

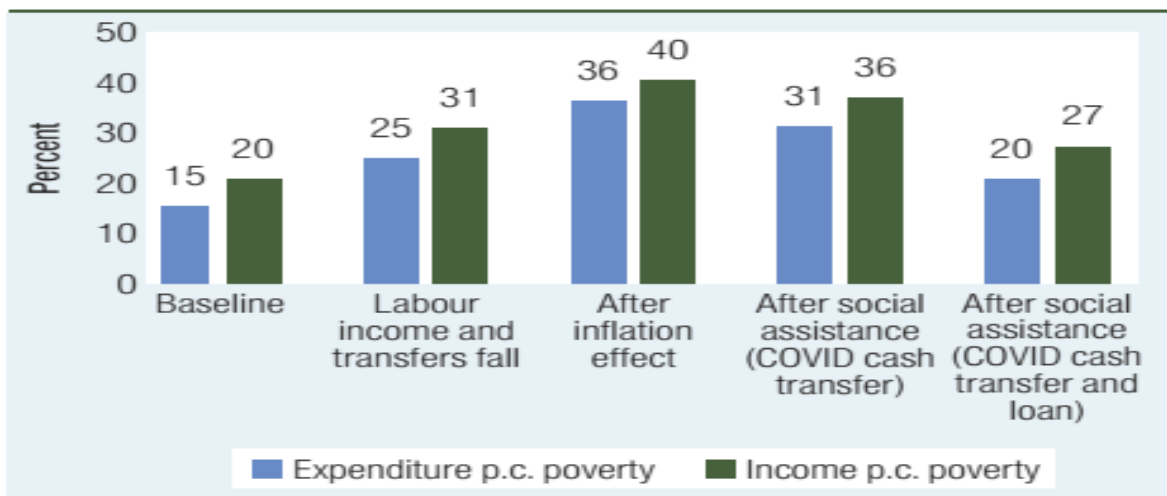
شکل ۲۴. کاهش درآمد در بین دهک‌های مصرف سرانه

منبع: محاسبات نویسنده بر اساس داده‌های هزینه و درآمد خانوار در سال‌های ۲۰۱۸-۱۹

افت بیشتر خانوارهای فقیرتر به اتکای بیشتر آن‌ها به خوداشتغالی و حضور در بخش‌هایی مانند ساخت و ساز، خرده‌فروشی، حمل و نقل و هتل‌ها و رستوران‌ها که بیشتر تحت تأثیر شوک اقتصادی و محدودیت‌های اعمال شده برای کاهش همه‌گیری قرار دارند، مرتبط است. در نتیجه این افت درآمد، فقر ۱۰ واحد درصد نسبت به سطح پایه وقتی با مجموع مصرف اندازه‌گیری می‌شود و به همین اندازه وقتی با مجموع درآمد اندازه‌گیری می‌شود، افزایش می‌یابد (شکل ۲۵).

شکل ۲۵. اثر شبیه‌سازی شده فقر. نسبت سرشمار فقر به قیمت ثابت ۲۰۱۱ و لحاظ ۵,۵ دلار برابری قدرت خرید

منبع: محاسبات نویسنده بر اساس داده‌های هزینه و درآمد خانوار در سال‌های ۲۰۱۸-۱۹

سقوط درآمد در خلال همه‌گیری در اثر تورم بالا تشدید شده است و این باعث کاهش استطاعت مالی خانوارها می‌شود. افزایش بهای سبد مصرفی خانوار، فقر را ۱۱ واحد درصد دیگر افزایش می‌دهد. از آنجا که تورم، میزان توان خرید خانواده‌ها با یک درآمد مشخص را کاهش می‌دهد، موجب افزایش هزینه‌های زندگی و افزایش فقر می‌شود: در مورد معیار فقر مصرف، ۱۱ واحد درصد و با استفاده از معیار فقر درآمدی، ۹ واحد درصد.

علی‌رغم وجود تنگنای مالی، دولت به منظور کاهش این تأثیرات، مجموعه اقداماتی را در دستور کار قرار داده است. پرداخت وجه نقد به کارگران غیررسمی فقیر تأثیر کمی بر آمار کلی فقر دارد؛ یک وام مصرفی با جامعه هدف گسترده‌تر دارای اثرات تسکینی بالقوه بزرگ‌تری در بین گروه‌های درآمدی است. تاکنون در ایران دو اقدام کمک اجتماعی در واکنش به این بحران اتخاذ شده است: پرداخت نقدی به ۳ میلیون خانوار فقیر^۱ فاقد درآمد رسمی قبل از همه‌گیری و وام کم‌بهره یا بدون بهره به حدود ۲۱ میلیون خانوار در سراسر کشور.^۲ ما این تدابیر را برای ارزیابی تأثیر احتمالی آن‌ها شبیه‌سازی می‌کنیم (جدول ۴). علی‌رغم محدود بودن نسبی برنامه، اولین اقدام می‌تواند حدود ۵ واحد درصد یا حدود یک چهارم افزایش فقر مصرفی را محدود کند، که دلیل آن هدف‌گیری دقیق‌تر و پرداخت به گروه‌های کم‌درآمد دامنه توزیع درآمد است.^۳ وام مصرفی ۱۰ واحد درصد کاهش فقر را به همراه دارد و فقر را به خط پایه قبل از شیوع کرونا نزدیک‌تر می‌کند. از آنجا که قرار است بازپرداخت این وام در قالب کمک‌های نقدی کمتر در آینده صورت گیرد، در صورت طولانی شدن بحران، ممکن است تأثیر تسکینی آن تا حدودی معکوس شود.

جدول ۴. سناریوهای کمک اجتماعی در مواجهه با کووید-۱۹

پارامترهای سناریو		
کمک اجتماعی	تخصیص به واجدان شرایط در پیمایش	مبلغ (ریال در سال به هر خانوار)
پرداخت نقدی مربوط به کووید-۱۹ (۴ مرحله)	تقریباً ۳ میلیون خانوار فاقد درآمد از محل دستمزد رسمی، حقوق بازنشستگی یا دارایی و حاضر در ۷ دهک پایین توزیع مصرف خانوار.	۲ میلیون ریال به اضافه ۱ میلیون ریال به ازای هر یک از اعضای خانواده تا سقف ۶ میلیون ریال برای خانوارهای ۵ نفره یا بیشتر.
وام مصرف	تقریباً ۲۱ میلیون خانوار از کمک‌های اجتماعی موجود برخوردار هستند، به استثنای خانوارهای دهک بالای توزیع مصرف خانوار.	۱۰ میلیون ریال بازپرداخت بدون بهره

از آنجا که همه‌گیری کووید-۱۹ در یک فضای دشوار اقتصادی در حال گسترش است، محافظت از خانوارها در برابر وخیم‌تر شدن رفاه اقتصادی آن‌ها اهمیت بیشتری می‌یابد. در اواخر نوامبر سال ۲۰۲۰، مجلس برای کمک بیشتر به کاهش تأثیر اقتصادی همه‌گیری بر خانوارها، پرداخت کمک‌های اجتماعی گسترده‌تر دیگری را به تصویب رساند. این پرداخت با هزینه تخمینی ۳۰۰ تریلیون ریال (۷,۱ میلیارد دلار آمریکا)، بنا است به دست ۶۰

^۱ در ۴ مرحله بین آوریل تا ژوئن ۲۰۲۰ توزیع شد.

^۲ این وام در دسترس خانوارهایی بود که پرداخت جبرانی اصلاح یارانه انرژی فعلی را دریافت می‌کردند. از بین خانوارهای واجد شرایط، حدود ۲۱ میلیون خانوار متقاضی دریافت این وام بودند.

^۳ این اقدام می‌تواند تقریباً یک پنجم افزایش فقر درآمدی را کاهش دهد.

میلیون ایرانی برسد. با این حال، چنانچه مانند پرداخت‌های نقدی قبلی در ایران، تداوم افزایش هزینه‌های زندگی به کاهش ارزش واقعی آن منجر شود، تأثیر آن محدود خواهد بود.

منابع

- Adams-Prassl, A., Boneva, T., Golin, M. and Rauh, C. (2020). *Inequality in the Impact of the Coronavirus Shock: Evidence from Real Time Surveys*. CEPR Discussion Paper, No. DP14665.
- Atamanov, A., Lakner, C., Mahler, D., Tetteh Baah, S., Yang, J. (2020a). *The Effect of New PPP Estimates on Global Poverty: A First Look*. Global Poverty Monitoring Technical Note, No.12. Washington, D.C.: World Bank Group.
- Atamanov, A., Mostafavi, M. and Wai-Poi, M. (2020b). *Welfare and fiscal implications from increased gasoline prices in Iran*. Policy Research Working Paper, No. 9235. Washington, D.C.: World Bank.
- Cravino, J., Levchenko, A. (2017). The Distributional Consequences of Large Devaluations. *American Economic Review*, 107 (11): 3477-3509.
- Deaton, A. and Zaidi, S. (2002). Guidelines for Constructing Consumption Aggregates for Welfare Analysis. LSMS Working Paper, No. 135. Washington, DC: World Bank.
- Hatayama, M., Viollaz, M., Winkler, H. (2020). Jobs' Amenability to Working from Home: Evidence from Skills Surveys for 53 Countries. Policy Research Working Paper, No. 9241. Washington, DC: World Bank.
- Haughton, J. and Khandker, S. (2009). Handbook on Poverty and Inequality. Washington, DC: World Bank.
- Hayati, F., Kazemi, M., Andersen, M. R., Atamanov, A., Wai-Poi, M., Mostafavi Dehzoeei, M., Salehi Isfahani, D. (2018). Iran Economic Monitor: Weathering Economic Challenges. Washington, D.C.: World Bank Group.
- Kazemi, M., Atamanov, A., Mostafavi, M., Rodriguez, L., Wai-Poi, M. (2020). Iran Economic Monitor, spring 2020: Mitigation and Adaptation to Sanctions and the Pandemic. Washington, DC: World Bank Group.
- Ratha, D., De, S., Kim, E., Plaza, S., Seshan, G., Yameogo, N. (2020). Phase II: COVID-19 Crisis through a Migration Lens. Migration and Development Brief 33. KNOMAD-World Bank, Washington, DC.
- Jolliffe, D., Prydz, E. (2016). Estimating International Poverty Lines from Comparable National Thresholds. Policy Research Working Paper, No. 7606. Washington, DC: World Bank.
- Sanchez-Paramo, C., Narayan, A., (2020). Impact of COVID-19 on households: What do phone surveys tell us? , Voices[blog], November 20, 2020, https://blogs.worldbank.org/voices/impact-covid-19-households-what-do-phone-surveys-tell-us?cid=ECR_E_NewsletterWeekly_EN_EXT&deliveryName=DM85808.